

ЎЗБЕК ХАЛК ИЖОДИ

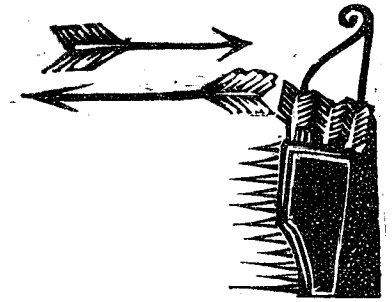

ҒАФУР ҒУЛОМ
НОМИДАГИ
БАДИИЙ
АДАБИЕТ
НАШРИЕТИ

Тошкент — 1969

Балхувон

Айтувчи:
УМР САФАР УҒЛИ

Езиб олувчи:
ЖАМОЛИДДИН АСОМИДИНОВ

Нашрга тайёрловчи:
МУҲАММАДНОДИР САИДОВ

Муҳаррир:
М. И. АФЗАЛОВ

Шоҳ Гўрўғли Чамбилнинг Кўктош пойтахтида ўтирган эди. Чамбилда номдор саркарда бўлмиш Саид Аҳмадхон: «Мен бир Гўрўғлининг олдига борайин, ҳам бир уни кўрайин, ҳам имкон бўлса Балхувоннинг беқлигини сурайин» деб унинг олдига жўнади.

Омон бўлсин Чамбил туз,
Даҳлизда бўлди юзма-юз.
Қирмизи дастор бошига,
Қаранг Аҳмаддек кишига.
Борди даҳлизнинг тўшига,
Гўрўғлининг пешига.
Салом берди Аҳмадхон,
Қўлин тутиб тўшига.
Утириб дуо қилди.
Шоҳ Гўрўғлининг қўшига.

Шоҳ Гўрўғли Аҳмадхонни кўриб:
— Келинг, Аҳмад вазир,— деб унга ўнг ёнидан жой бериб, қўлига бир пиёла чой бериб, сўнг овқат келтиришларини буюрди.

Хурматлади меҳмонини:
Маҳрамлари обкеб ёзди
Машра шол дастурхонини.
Устидан обкеб ташлади
Оқ бугдой амир нонини.

Уртоқлик нури сизу биз,
Сарғаймасин қизил юз.
Аҳмадхон учун маҳрамлар
Таҳсимчага соб келди
Сояки майда майиз,
Тагин қатнади изма-из.

Хаво салқин, дарё гум,
Хизматда турди маҳрам,
Подшоликда нима кам?
Аҳмад вазир сув деса,
Маҳрам қўлида тилла жом.
Чақилган писта-бодом,
Товоқ қатнади дам-бадам.

Меҳмон бўлди вазир Аҳмад,
Гўрўғли қилди зиёфат.

Аҳмадхон учун бир товоқ ош қилиб, бир лаълига чош қилиб, бир туюр, бир гўшт қилиб, қаттиқроқ қилмай бўш қилиб, Аҳмадхоннинг вақтини хуш қилиб, шоҳ Гўрўғли энди ундан:

— Вазир Аҳмадхон, бир иш билан келдингизми?— деб гап сўради.

Шунда Аҳмадхон вазир ўзининг келишини Гўрўғлига баён айлаб бир сўз деб тургани:

Ўзинг амир бўлдинг Чамбил белига,
Қушларингни чўйдинг ҳовдак кўлига,
Номинг кетди кўп юртларнинг элига.

Қирқ йигитни қирқ шаҳардан йиғдирдинг,
Ҳар бирига яхши тўнлар кийдирдинг.
Соф нозанин, яхши ёрдан севдирдинг,
Чулонига бол шириндан қуйдирдинг.

Мен ҳам бир вақтида Аҳмад зўр эдим,
Кўп бўлмаса ҳам қирқ сардорча бор эдим,
Чамбилбелнинг хирожини ер эдим.

Гўрўғлибек, гап эшитгин сен мендан,
Бир нарса илтимос қип келдим сендан.

Мен отимнинг ёл-қуйруғин силайман,
Баъзи вақтда ўз кайфима йиғлайман.
Агар маъқул топсанг, Гўрўғли султон,
Балхувоннинг беқлигини тилайман.

Атроф бошимга мен ҳам қарайман,
От ёлини майдон, чўлда тарайман,
Нима десаңг қабоғингга қарайман,
Агар малол келмаса, сенга султоним,
Балхувонга бек бўлишни сўрайман.

Вазир Аҳмад кўп нарсаларни кўрганди,
Сендан аввал қанча давр сўрганди,
Ҳали ҳам бўлса хизматингда турганди,
Бизга берсанг Балхувондек қўргонди.

Гул очилса, билинг, ҳар вақт баҳорди,
Булбул сайрар билиб шому саҳарди,
Мумкин бўлса бер Балхувон шаҳарди.

Алқисса, Гўрўғли султон Аҳмадхон Сардорга қаради.
Аҳмадхон сардор Балхувоннинг беқлигини сўради. Шоҳ
Гўрўғли Аҳмадхон сардорга айтди:

— Мен қирқ йигитнинг ичида Юсуфбекнинг ўғли
Алимбекни Балхувонга бек қилиб юборганман. Энди уни
беқликдан тушириб, ўрнига сизни бек қилиб юборсам, унда
қирқ йигитнинг иззат-нафсига малол етиб, улар ўзларича
кўнгилларида: «Оббо, биз Гўрўғлининг ори учун қилич
чошиб, от суриб хизмат қилиб юрган бўлсагу, Гўрўғли сул-
тон Юсуфбекнинг ўғлини Балхувон беқлигидан тушириб,
ўрнига Аҳмадхон тоғасини юборди» деб айтишади. Шу-
нинг учун, бўлмайди!— деб жавоб берди.

Аҳмадхон билдики, энди Гўрўғли султон унга Балху-
воннинг беқлигини бермайди. Шундан кейин Аҳмадхон
сардор ўзича: «Энди мен шу Гўрўғли султонни қирқ
йигити билан Чамбилдан кўтариб ташламасам бўлмади!»

деб ўйлаб, Бошқўтон деган мамлакатга ори солиб, ёрдам сўрамоқчи бўлди.

Бошқўтоннинг подшосини Шосафидхон дер эди. Аҳмадхон Шосафидга Евмит элидан Ёқуббек деганни хатбор қилиб жўнаётгани:

Шосафидхон, эшит менинг додимни,
Аҳмад вазир дейди менинг отимни.
Уқиб билгин бу юборган хатимни,
Чамбил дейди турар мамлакатимни!

Саид Аҳмад дейди менинг ўзимни,
Уқиб кўргин юборган қоғозимни!
Қоғозда айтганман ҳамма сўзимни,
Мен Аҳмадга ёрдам берсанг лозимди.

Мен отимнинг ёл-қуйруғин силайман.
Сендай шоҳдан бир оз ёрдам сўрайман.
Келишингни кутиб йўлга қарайман,
Сендай шоҳдан, билгин, ёрдам сўрайман.

Гўрўғлини энди мен ҳам кўраман,
Сен келгунча дам тарадуд қиламан.
Гўрўғлининг қирқ йигитини сенга,
Шосафидхон, барин тутиб бераман.

Баланд тоғларнинг пасти,
Мен Гўрўғлининг қасди.
Аскаринг келса Чамбилга,
Чамбил сенга қўл ости.

Гўрўғлини кўраман,
Ўзим ёрдам бераман.
Чамбилнинг беклигини
Гўрўғлидан олиб сўрайман.
Божу закот, хирожини
Йилда йиғиб бераман.

Алқисса, Ёқуббек аризани кўтариб, отнинг белига миниб, Чамбилдан чиқиб, бир майдон от суриб бораётгани:

Чарқилаб учади торчи,
Бошқўтон кетди хабарчи,

Кўп экан отининг кучи,
Суриб боради хатборчи.

Қамчи тўлгайди отига,
Қамчи тегади чотига,

Қамчидан кўрққан Гулбодом,
Ҳаккалаб ернинг бетига,
Бир майдон чопиб боради,
Йўқ бўлди чўлнинг кетида.

Шамол тургандай шалдираб,
Кетиб боради булдираб,
Қатагон сувлуқ шилдираб,
Тебаргиси тирқилаб,
Узангиси ширқилаб.

Яғринидаги қалқони
Қатикдайин ирқилаб,
Чоройнанинг қуббаси,
Ой туққандай ярқилаб.

От чопса чўллар озилиб,
От туёғи теккан ерлар
Қолаётир қазилиб.
От баданидан оққан тер
Туёққа тушар тизилиб.

Кетаётир Гулбодом,
Шундай отилиб, чўзилиб.
Неча беллардан ошиб,
Селкин дарёдай тошиб,

Чопишига чопиш қўшиб,
Бедов селдананг отди.
Чанги чангга улашиб,
Неча баландлардан ўтди.

Шабгирни баланд тортди,
Қор жилов қўлни қабартди,
Қарт қуюшқон думга ботди.

Чамбил элдан чиққан бермаган,
Етти кеча-кундуз ўтган.

Гумбурлар тоғлар дараси,
Ботир ййигитга кор келмас
Урушда тигнинг яраси.
Олис экан Бошқўтоннинг
Чамбилбелдан ораси.
Ҳар баландликка чиқиб қарайди,
Кўринмас асло қораси.

Тоғларнинг боши ўринди.
Ҳар бандаргоҳларга уринди.
Каклик тоғнинг қораси
Янги кўзга кўринди.

Ботир бошлайди говға, -
Мерган чиқади овға.
Кўзи тушиб Каклик товға,
Жабр қилади бедовға.

Қайғу тушибди сарига,
Чопиб Аҳмаднинг орига.
Қачон етаман деяётир,
Шосафидхоннинг шаҳрига.
Тирмашаётир Ёқуббек
Каклик тоғнинг ўрига.

Кун чалган тоғнинг тошига,
Сувсар телпак бошида,
Чоройнаси гўшида,
Олтин садоқ ёнбошида.

Шодиёна пўлат добил,
Олтин эгарнинг қошида.
Отнинг ҳоли тилқиллаб,
Чиқди тоғнинг тошига.
Чиқиб борди ул Ёқуббек
Каклик тоғнинг бошига.

Алқисса, Ёқуббек тоғнинг устига чиқиб боради. Дурбинини қўлига олиб, ҳар томонга қаради. Бошқўтон шаҳрини кўради. Ёқуббекнинг кўзига гуллар очилган, булбуллар сайраган, жангил дарахтли, парда-пешликли, ойнакорли, оқ

деворли, тунука-растали, тилла минорали ажойиб бир шаҳар кўринди. Ёқуббек мамлакатнинг бу сиёсатини кўриб, юраги увушиб, шаҳарнинг саҳнига кўзи тушиб, бир оз шошиб, ўйланиб қолди. Боришга юраги дов бермади. Қандай қилсам экан, деб ўйланиб, чуйланиб, бир оздан кейин «таваккал-да» деган қарорга келиб, отининг жиловини қўйиб, пастга қараб энаверди.

Афзали ола қайишдан,
Дуо теккан дарвишдан,
Минган отининг ками йўқ,
Югуриш билан чопишдан.

От сағрисида ярқиллар
Олтин қуббали қуюшқон.
Қуюшқоннинг қуббаси
Жуда ҳам катта таркашдан.

Чўлга эниб кетади,
Борса калаба ёпишдан.
Утаётир неча сойдан,
Оти чопади бир майдон.

Гуллар очилар баҳорда,
Булбуллар сайрар саҳарда.
Кечки палла бул Ёқуббек
Етди Бошқўтон шаҳрига.

Олар печадан нечага,
Ой қоронги кечада,
Тақиллатиб от солди,
Ғишти пухта тор кўчага.

Ойлар қиялаб ботди,
Талаби жуда қотди.¹
Чарчатиб Гулбодом отди,
Бошқўтон дарвозасига етди.

Ёқуббек яқинлаб боради,
Қоравуллар ўраб олади,
Сўнг ундан савол сўради:

¹ Қаттиқ.

«От ҳайдаб келдинг даладан,
Қўрқаман сендай балодан.
Дарвозадан киргизмайман,
Келишинг қандай қалъадан?»

Гуллар очилар баҳордан,
Булбул сайрайди саҳардан.
Белингадаги олтин садоқ,
Яшин ўтлик заҳардан!
Дарвозадан киргизмайман,
Келишинг қандай шаҳардан?»

Майдонда отингни еласан,
Садоғинг белга чаласан,
Узинг қаердан келасан?
Дарвозадан киргизмайман,
Қайси шаҳардан бўласан?»

Алқисса, дарвозабонга қараб Ёқуббекнинг бир сўз деб тургани:

Гулбодомни майдон-майдон елишим,
Бу шаҳарда йўқдир ошно-билишим,
Чамбил деган мамлакатдан келишим.

Отимни ҳайдадим Арпа чўлидан,
Ошиб келдим неча тоғлар белидан,
Келишимни сўрасанг — Чамбил элидан.

Отимни ҳайдадим майдон-даладан,
Муродимни тилаб олло-таолодан,
Келишимни билсанг — Чамбил қалъадан.

Чўлларда чопиб кўп толди отим,
Олисларда қолди Туркман элатим,
Бошқўтоннинг шоҳига бор арз-хатим.

Шу зарур иш билан кеб қолдим ўзим,
Дарвозабон, сенга шу зарур сўзим,
Мени оббориб шоҳга кўрсатишинг лозим.

Алқисса, дарвозабон «арзномачи экан бу» деб, дарвоза-
ни очиб, олдига тушиб, эргаштириб олиб бориб, уни

Бошқўтоннинг подшосига тўғри қилди. Подшо тахтида
ўтирган эди. Ёқуббек арзномани подшога тутди. Подшо
бундоқ бошини кўтариб қаради, Ёқуббекни кўрди. Сўнг
қўлидаги арзномани олди, мирзасига берди.

Қаранг мирзонинг ўзига,
Тикилар қоғознинг юзига:
Хат кўринди кўзига.

Подшо қулоқ тутди
Мирзосининг сўзига.

Арзнома кепти Чамбилбелдан,
Така-Ёвмит — Туркман элдан.

Тоғ бетини туман чалиб,
Аҳмад деган ори солиб,
Гўрўғлини боғлаб беришга
Бўлибди у жуда толиб.

Сувлар келади дўлаб,
Минган бедов сувлуқ ялаб,
Аҳмад қибди ёрдам талаб.

Эга қилсин, дебди, Чамбил белига,
Кутиб қарайман, дебди, сенинг йўлингга.
Ёрдам берсанг боғлаб бераман, деган,
Гўрўғли султонни тутиб қўлингга.

Қараб турди қоғоздаги сўзига,
Чамбилни қаратсин, деган, ўзига.

Подшо «хўб» деб, хатга жавоб қайтариб, Ёқуббекни бир
мунча зиёфат қилиб, қайтариб юборди.

Ёқуббек жавобни олиб, неча кунлар йўл юриб, Чамбил-
га етиб келди. Подшонинг хатини Аҳмадхонга олиб бориб
берди.

Аҳмадхон Гўрўғли султонни қандай қилиб қўлга туши-
ришнинг чорасига киришди. У Гўрўғлининг олдига
бориб:

— Шоҳ Гўрўғли, сенинг Балхувонга юборган бегинг —
иш кўрмаган бир баччадир. Балхувон эса жуда чет жой.
Инчунин, ҳар ёндан ёв бостириб келиб, Болхувонни биздан

тортиб олиб қўйиши мумкин. Шунинг учун, менимча, сен бутун сарбозларингни Балхувонга юборишинг керак!— деди.

Гўрўгли ўзича:

«Воқеан, Аҳмадхон сардор тўғри айтди» деб ўйлаб, бутун сарбозларини йигиб, Балхувонга юборди.

Гўрўглининг бундан ташқари ҳам саркардалари бор эди. Лекин улар чорва халқ эди. Аҳмадхон сардор буларни ҳам: «Чамбил атрофида ўт йўқ, чорва халқи қўйларини, молларини семиртириши керак!» деб, тоғларга кўчириб юборган эди. Фақат Чамбилда ёвга харб-зарб этадигандан Гўрўглининг қирқ йигити қолган эди. Чамбил элининг ҳаммаси Аҳмадхон сардорга қарар эди.

Шунинг учун ҳам Аҳмадхон сардор Бошқўтон подшосининг келишини бемалол кутиб ўтириб эди. Бошқўтон подшоси олти юз тўп, ўн икки минг аскарга бош қилиб Шоҳдоршоҳни юборган эди. Ундан ташқари, подшо яна Шоҳдоршоҳга: «Кеча-кундуз юрасан, Чамбилнинг устига борасан, Гўрўглини қирқ йигити билан менга асир тутиб олиб келиб берасан! Агар шу хизматни уддаласанг, кейин, Саид Аҳмадхон сардорни Чамбил элига эга қиласан!» деб айтган эди.

Шоҳдоршоҳ кеча-кундуз йўл юриб, Асқар тоғнинг бошига чиқди.

Қарасангиз Шоҳдор бекка,
Чачов юрмайди лўкка.
Ҳавонинг бети мавж урди,
Кўтарилган байроққа.
Шоҳдор бек етиб борди
Ниҳоят Асқар тоққа.

Арава борар ғилдираб,
Мис чилимлар чулдираб,
Аравада оқ самовар
Боради қайнаб, шақирлаб.

Оташкурак жингиллаб,
Етаки отлар ҳингирлаб,
Адир ерлар жана-жана,
Излар келаверди яна.
Олди бориб Асқар тоққа,
Ташлайверди қўшхона.

Алқисса, Шоҳдоршоҳ лашкарлари Асқар тоғда чодирлар тикиб, қозиқлар қоқиб, отлар боқиб, кечалар чодирларга шамлар ёқиб ётишаверди.

Чамбилда қолган Аҳмадхон сардор шу кун Асқар тоғнинг белига тикилиб қараб эди, Аҳмадхоннинг кўзига шу Асқар тоғда бир нималар пайдо бўлгандек бўлиб кўришиб кетди. Аҳмадхон сардор буни кўриб, бориб бир хабар олаётин, деб Асқар тоққа жўнади.

Шоҳдоршоҳ ҳам шу куни: «Чамбилдан ҳеч хабар бўлмади» деб аскарларидан минг кишини отлантириб жўнатди ва уларнинг лашкарбошисига:

— Шу кеча от сурасан, тонг отмай Чамбилга борасан. Бориб, Чамбил атрофини ўраб, мен буюргунча шу ерда турасан!— деб айтди.

Баланд тоғнинг боши ҳовдан,
Ботирлар қайтмайди ёвдан.
Ола байроқни кўтаришиб,
Жўнайверди булар товдан.

«Ҳайда!» дейди лашкарбоши,
Қаватида бор минг киши.
Бу ўзи кечасининг иши,
Шақиллайди тоғнинг тоши.

Мерганлар осади тирдон,¹
Жўнаб кетди бари бирдан.
Эниб тезда Асқар товдан.

Булбул қўнади гулга,
Лочин учади чўлга.
От солиб Чамбил йўлига,
Етиб келди Ҳовдак кўлига.

Кун чалган тоғнинг тошига,
«Ҳайданг!» дейди йўлдошига;
Лашкарбоши минг кишига,
Астароқ от ҳайдагани
Сира қўймайди ҳушига.

Кейинроқ қолгани ҳайдаб,
Қилич кўтаради бошига.

¹ Уқдон.

Кеча саҳар бўлганда,
Келди Арпа чойнинг бошига.

Минг киши Арпа чойга келиб тушди. Аҳмадхон сардор бунда иккита сайиси билан келаётган эди. У қўшиннинг устидан келиб қолди. Аҳмадхон сардор қўшинни кўрди, шу томон отини бурди, қайтмайин устига борди. Бориб:

— Кимнинг қўшини бу?— деб сўради.

Аҳмадхон сардорнинг саволига қоровуллар шундай деб жавоб беради:

Кеча-кундуз от еламин,
Бошқўтондан биз келаемиз:
Бошқўтон қўшини бўлаемиз.

Кеча-кундуз йўл юраемиз,
Изимиз келгунча тураемиз.
Ҳаммамиз етиб келгандан сўнг,
Чамбилга «урра!» деб кираемиз.

Шундан кейин Аҳмадхон сардор уларга:

— Мени лашкар бошлиқларингга олиб бор!— деди. Қоровуллар олиб борди. Шоҳдоршоҳ Аҳмадхон сардор билан танишди.

— Қўшинларингиз оз-ку!..— деди унга Аҳмадхон сардор. Шунда Шоҳдоршоҳ Аҳмадхон сардорга:

— Парво қилманг! Изимиз кўп!— деб жавоб берди. Аҳмадхон сардор бу жавобдан қаноатланди. Сўнг у Шоҳдоршоҳга:

— Ундай бўлса сизлар шу ерда жам бўлиб туринглар. Менинг бунда бир юз тўқсон иккита чатоғим бор. Мен шуларнинг иккитаси билан Чамбилга бориб, Гўрўғлини бу ерга алдаб олиб келаман!— деб тайинлаб, ўзи Чамбилга қараб жўнади.

Аҳмадхон сардор Чамбилга етиб келиб, эрта билан отини сайисларга бериб, ўзи пиёда Гўрўғлининг олдига кириб борди. Шунда Аҳмадхон сардорнинг лаблари қотиб, кўкрагига қўлини тутиб, Гўрўғли султонга қараб бир сўз деб тургани:

Бепилик ёнмайди чироқнинг мойи,
Боқувда етилар арабнинг тойи,
Арзимни тинглагил, Чамбилнинг шойи!¹

Габризнинг тоғлари дўлона боғли,
Ботирларнинг бели олтин садоқли.
Билмайман, бу кун аҳвол нечоғли,
Арзимни тинглагил, султон Гўрўғли!

Кўзима кўринди бир бўлак байроқ,
Бир қизил, бири гулгун, бири оқ,
На сабабдан туман бўлди Асқар тоғ?

Сизман бизда қолмади юзи хотир,
Қаён кетди қирқ йигит, гала ботир?
Қип-қизил бўлиб Арпа чойда,
Тикилибди жуда кўп чодир.

Офтоб бўлмай қизил гуллар сўларми,
Қазо етмай қашқа чивин ўларми?
Мамлакат эгаси сендай бўларми,
Ўзи ўлмай ёв бостириб келарми?

Отингни ҳайдайсан Арпа чўлиндан,
Ё давлат қайтдими экан элингдан?
Ўзинг ўлмай Чамбилни, Гўрўғли султон,
Қандай қилиб берасан ёвга қўлингдан?

Тоғнинг бетин қора туман чолгандай,
Асқар тоғда бир аломат бўлгандай,
Евнинг олди Арпа чойга келгандай.

Ҳадемай, Чамбилга чотма ташлайди,
Кўчадаги кўрингани ушлайди.
Атрофингни келиб душман ўрайди,
Ётасанми шуйтиб, Гўрўғли султон?

Алқисса, Гўрўғли султон Аҳмадхон сардорнинг гапига ҳайрон қолди. Кейин:

— Аҳмадхон вазир, сиз ёвни кўриб келиб гапираётир-сизми, ё тахмин қилиб айтаётирсизми?— деб сўради ундан.

Аҳмадхон сардор Гўрўғли султонга:

— Пештоққа чиқиб бир боқсанг, биласан,— деди.

Гўрўғли султон пештоққа чиқиб, қўлига дурбинни олиб қаради. Кўрса, душман лашкари Асқар тоғдан тушиб келаётир... Селов-селов, тўп-тўп, юм-юмалоқ, кўп-кўп, аравада заамбар тўп. Олди Арпа чойга келиб, чодирини тикипти. Кети ҳамон Асқар тоғдан тушиб келяпти. Буни кўриб, Гўрўғли султоннинг ақли шошиб, Соқи маҳрамга қараб:

¹ Шоҳи,

— Соқихон, пештоққа чиқиб карнай торт, қирқ йигит етиб келсин!— деди.

Бек Соқи пештоққа чиқиб, бирдан карнайни тортди. Карнайнинг товуши ҳар тарафга кетди. Қирқ сардор аланглаб етди. Гўрўғли султон қирқ йигит билан Авазхоннинг келганини кўрди. Авазхон келиб, отасига салом бериб:

— Нима гап, ота?— деб сўради. Шунда шоҳ Гўрўғли Авазхонга қараб бир сўз деб тўхтади:

Авазхоним, зийрагим,
Сен шу кунда керагим.

Сен мингсанг учади тулпор пирогим,
Тошга солсанг чопади берган ярогим.

Сен бўласан ўпка билан юрагим,
Ҳам орқа, ҳам бўкса ҳамда кўкрагим,
Агар ўлсам менинг иси-чирогим.

Тоғларни туман қолибди,
Бир аломат кун бўлибди.

Арпа чой байроққа тўлибди,
Бир майдон душман келибди;
Чамбил ўртада қолибди.

деб, Гўрўғли султон Авазхонга: «От-эгар қилинглар!» деб буйруқ берди.

Авазхон Гўрўғли султондан бу сўзни эшитиб, қирқ йигитга қараб шундай деди:

От ёлини Ядра чўлда ўрганлар,
Нима бўлса бир тақдирдан кўрганлар,
Нишонада олтин қабоқ урганлар,
Бизман бирга овда, ёвда юрганлар,
Хезланиб жангларга ёппай кирганлар,
От эгарланг, огабек, сардор, мерганлар!

Дол бедов ўинатиб, добил туйганлар,
Ховдакнинг қўлига қушин чуйганлар,
Баданига ўқ ўтмас совут кийганлар,
Уруш бўлса қиличидан қон қуйганлар,
Сундис тоғда дев Овсарни сўйганлар,
От эгарланг, ҳайданг тоғнинг устига!

Минган отин туёғи ер қазганлар,
Қиличидан қирмизи қон изганлар,
Хапсиларнинг байроғини бузганлар,
Уруш бўлса душман бошин узганлар,
Дарров бўлинг, ҳайданг ёвнинг устига!

Ўрдак қочса, кейнидан қувади лочин,
Билакларга йиғасиз йигитлик кучин,
Нима бўлса Чамбилнинг халқи учун,
Дарё бўлинг, ҳайданг ёвнинг устига!

Мард танаси ўртада полвон оши,
Байроққа тўлибди Арпа чой дашти,
Даштда бўлсин Рустамнинг қаттиқ саваши.

Алқисса, Гўрўғли султоннинг қирқ сардори Авазхондан бу сўзни эшитиб, бирдан отини эгарлаб, қўлига қўллик, белига беллик, тўшига чоройна тортди:

Дубулғасин кийиб бошига,
Найзасини олиб қўлига,
Йиғилиб келди қирқ сардор
Гўрўғли султоннинг қошига.

Гўрўғли султоннинг ёнида қирқ йигитдан бошқа ҳеч ким йўқ эди. У тақдирга тан бериб, қирқ йигитни олиб, ёвга қараб равона бўлди.

Саид Аҳмадхон бунни кўриб, Гўрўғли султонга қараб:

— Энди йўл бўлсин!— деди.

Шунда Гўрўғли султон Саид Аҳмадхонга:

— Аҳмадхон, «етиб қолгунча, отиб қол!» деган халқда бир гап бор. Шунга ўхшаб, кучимиз оз бўлса ҳам ҳаракат қилганимиз маъқул. Биз ёв устига от солиб борамиз!— деди. Аҳмадхон сардор Гўрўғли султонга:

— Эй Гўрўғли султон, ақлинг шошганми, ё калланг шишганми, ё юрагинг дошганми, ёки ҳаддингдан ошдингми? Сен агар аҳмоқ бўлмасанг, шу қирқ йигитингни қандай қилиб ўн икки минг душман лашкарига олиб бориб ташлайсан? Ундан кўра, урушмай, талашмай, душманнинг олдига чиқиб, яхши сўз, ширинсуханлик билан уларни қайтариб юбориш мумкин эмасмикин?— деди. Шунда Гўрўғли султон:

— Аҳмадхон, аввало яхши гап билан қайтиб кетадиган ёв, буйтиб мамлакатга бостириб келмайди,— деди. Аҳмадхон сардор айтди:

— Агар сен хўп десанг, менинг бир маслаҳатим бор. Маслаҳат шуки, менинг бир юз тўқсон икки чатоғим бор. Агар мен шундан иккитасини ишлатсам, душманни урушмай-талашмай изига қайтариб юбораман,— деди.

— Ундай бўлса, Саид Аҳмадхон, чатоғингизни вақтида бошланг,— деди унга Гўрўғли султон. Шунда Саид Аҳмадхон сардор Гўрўғли султонга:

— Бироқ бу иш қуруқдан-қуруқ бўлмайди,— деб айтди.

— Бўлмаса, тиланг талабингизни,— деди Гўрўғли султон.

— Талабим ҳам, шартим ҳам шуки: катталикни бугун пешингача менга бериб, ўзинг эса фақат менинг изим билан иш қиласан. Мен юр десам юрасан, тур десам тура сан!— деди Аҳмадхон сардор Гўрўғли султонга.

Гўрўғли султон ўзича ўйлаб-ўйлаб, ниҳоят: «Аҳмад тоғам эл учун, номус учун албатта ёмонлик қилмас!» деган қарорга келиб тўхтади, сўнгра:

— Хўп бўлмаса, Саид Аҳмадхон, бугун пешингача каттаимиз сизсиз, қани бошланг!— деди.

Саид Аҳмадхон айтди:

— Хон ҳалқи бир гапни айтмайди, айтса қайтмайди. Қайтса тарки вожиб бўлади. Бўлмаса, ҳар ерга чоп, қирқ шиша ароқ топ!— деди.

Гўрўғли султон Саид Аҳмадхонга:

— Мен кимда ароқ борлигини билмайман-ку,— деди.

— Бўлмаса ўзим топаман,— деб Аҳмадхон сардорнинг ўзи жўнади. У Чамбилнинг Ҳиндихона растасини оралаб кетди. Чунки ҳиндлар ароқ қилар эди, Саид Аҳмадхон буни билар эди.

— Хо, ҳинди, кўрасанми бундай кунди. Ҳали замон ҳаммангни танинг бўп қолади мўнди,— деди Саид Аҳмадхон ҳиндиларга.

Ҳиндилар Саид Аҳмадхонга:

— Аҳмадхон, агар Чамбилни ёв қамаб келган бўлса, энди аҳволимиз қандай бўлади?— дейишди. Саид Аҳмадхон айтди:

— Менга қирқ шиша ароқ топиб беринглар!

Ҳиндилар қирқ шиша ароқ топиб олиб келишди. Аҳмадхон сардор ароқларни олиб бориб Гўрўғли султонга тўғри қилди ҳамда уларга:

— Сизлар жангдан аввал мана шуни бир ичинглар, кейин қандай баҳодир бўлишларингизни кўрасизлар!— деди.

Гўрўғли султон Саид Аҳмадхонга берган ваъдасини: «Нима десанг, сенинг айтганингга кўнамиз!» деган сўзини эслаб, «таваккал» деб, қирқ йигит билан бирга ҳар қайсиси бир-бир шишадан ароқни ичиб юборишди.

Гўрўғли қирқ йигит билан калласи хумдай бўлиб, қовоғи чимдай бўлиб, ҳаммаси қиличини яланғочлаб:

— Қани, Аҳмадхон, ёвни кўрсат!— деб маст бўлиб қолди. Саид Аҳмадхон уларга:

— Ёвни кўрсанг, эргаш кейинимдан!— деб Гўрўғлини қирқ йигити билан Чамбилдан чиқариб, Шоҳдоршоҳнинг кўшинига рўбарў қилди. Гўрўғли султон Шоҳдоршоҳ кўшинини кўриб, қирқ йигитига қараб, маст бўлиб, бир сўз деб тургани:

Белингизда ярқиллаган садоқлар,
Бу кун сизман ёв оралайдиган чоқлар,
Ёвдан қайтманг, сардорлар, оға беклар!

Хулкар бориб тоғ бошига теголмай,
Чамбилни берамизми ёвга уялмай!
Эл-юрт учун нурдай қонга бўялмай,
Ёвдан қайтманг, ҳайданг, оға бекларим!

Алининг добили урилсин бу кун,
«Жон садақа десин!» ҳар ким югурсин!
Душманнинг мурдаси қонга қорилсин,
Ҳайданг, беклар, ола байроқ устига!..

*
* *

Бу замон қаранглар Гўрўғли бекка,
Мисли ўхшар чиллада маст бўлган лўкка.
Мавж урган байроқлар устига қараб
Қирқ йигитни бошлаб боради тикка.

Шундай қарор Шоҳдоршоҳнинг аскарлари,
Келиб қолди қирқ йигитман сардори,
Тугал отланаётир қолмайин бори.

Қурулди жанги майдон,
Шундай қараса Шоҳдорхон,
Келибди Гўрўғли султон.

Шоҳдоршоҳнинг аскари
Варварлатиб карнайди,
Изидаң чурракни тортди,
Бирдан ҳаммаси отланди.

Ул у ёндан, бул бу ёндан,
Кечиб бари ширин жондан,
Қон тўкилиб ҳар томондан,
Гўрўғли қайтмай душмандан,
Дўндириб борди устига.

Уқ отилди патир-путур,
Ҳеч кимда йўқ юзи-хотир,
Уқ текканлар ағнаб ётир,
Шоҳ Гўрўғли, гала ботир,
Дўндирди душман устига.

Қарангиз Гўрўғли бекка,
Қарамайди ёққан ўққа.
От қўяди қайтмай тикка,
Оралаб кетди байроққа.

Ғаним ғанимга дуч бўлди,
Айрилиқ қайта иш бўлди;
Шапиллаган саваш бўлди.

Оғзи катта фаранг милтиқ
Отилди майдон ичинда.
Икки юзли олмос фора
Қотилди майдон ичинда.

Бўйни қула бедов отлар
Қутулди майдон ичинда.
Териси тор бедов отлар
Тиқилди майдон ичинда.

Олти қулоч абдол найза
Суқилди майдон ичинда.
Ярадор бўлгани хинқилаб,
Йиқилди майдон ичинда.

Ярадан қонлар томчилаб
Тўкилди майдон ичинда.

Шодиёна пўлат добил
Қоқилди майдон ичинда.

Алқисса, Гўрўғли султон Шоҳдоршоҳ билан ҳам уру-
шиб, ҳам суришиб, калла ёришиб, мурдасини қонга қори-
шиб, оч бўридай доришиб, қайтмай борди. Шоҳдоршоҳ
Чамбилга бостириб келганига пушаймон қилиб аскарлари-
дан ўлгани, ярадор бўлгани кўп бўлиб: «уйнинг куйгур Аҳ-
мадхон сардор мени шарманда қилди!» деб пушаймон қила
бошлади.

Энди Гўрўғлининг қирқ йигитига келсангиз, булар ҳам
ўзларининг аввалги урушга ташланган шахтиларидадан па-
сайиб, бўгинлари бўшашиб, маст бўлиб, қўлларидан қи-
лчлари ерга тушаверди. Шунинг билан Гўрўғлининг қирқ
сардори маст бўлиб йиқилаверди: отларининг ёлларидан
ўзларини ерга ташлайверди.

Шоҳдоршоҳнинг аскарлари маст бўлиб йиқилганларнинг
оёқ-қўлларини тортиб боғлайверди. Охири, Гўрўғли сул-
тон ҳам маст бўлиб йиқилди. Аҳмадхон сардор чопиб ке-
либ, Шоҳдоршоҳ билан кўришиб:

— Езган қоғозимга мен эга турдим. Қирқ сардори би-
лан Гўрўғлининг қўлини боғлаб бердим. Энди Гўрўғли сул-
тон қирқ йигити билан сеники, Чамбил эса халқи билан
меники!— деди. Сўнгра яна:— Чамбил Бошқўтоннинг қўл
ости бўлади!— деб Аҳмадхон сардорнинг Шоҳдоршоҳга қа-
раб бир сўз деб тургани:

Бу сўзимни эшитиб ол, Шоҳдорхон,
Қўлингга бандидир Гўрўғли султон.
Сундис тоғда Гўрўғлига
Дуо берган қирқ чилтон.

Банди бўп боғланди Гўрўғли қўли,
Хабарсиз қолди Ёвмитнинг эли;
Йўлинг ростлаб, энди қайтгин вақтида!

Бир гал қўлга тушди сардорлар ўзи,
Билгин, ҳақиқатдир Аҳмадхон сўзи.
Хабарсиздир Гўрўғлининг сарбози,
Йўлинг ростлаб, вақтида қайт кейинингга!

Тоққа кўчиб кетган саркарда бари,
Уларга етмасин султон хабари!

Хабар етса, ўлмай, бермайди тири,
Шунинг учун йўлинг ростлаб қайтасан!

Тоғлар бошин чалмасин қора туман,
Гўрўғлини олиб кет эсон-омон!
Саксон саркардаси эшитса ёмон,
Билиб қолса кетувинг жуда гумон!

Алқисса, Шоҳдоршоҳ Аҳмадхон сардордан бу сўзни эшитгандан сўнг, «бўлмаса биз тездан кетайлик, бизни Асқар тоғдан ошириб қайтасан!» деб, бирдан карнай-сурнай тортиб, қўрхонасини уловга ортиб, Гўрўғлини қирқ сардори билан бойлаб, араваларга яхшилаб жойлаб, изига қайтиб, жўнаб кетаверди.

Энди, Гўрўғли султоннинг Ғироти билан Авазхоннинг Мажнункўк тўлпори иккови кечқурун Чамбилга қочиб борди. Юнус пари билан Мисқол пари отларнинг эгасиз қайтганини кўрди. «Гўрўғли қирқ сардори билан ёвга асир тушибди» деб кечқурун бутун Чамбилга довруқ бўлди. Қирқ йигитнинг ўғил-қизлари бу шум хабарни эшитиб, кўча-кўчага чиқиб, йиғлашиб, [шаҳардан чиқиб] жўнашаверди:

Хабарсиз қоб кетган ўзи,
Оламга тўрт бўлган кўзи,
Қирқ йигитнинг ўғил-қизи,
Ҳам ёри, ҳам сарвинози.

Қайғу тушибди бошига,
Ўғил-қизлари қошига;
Чиқаверди нозанинлар,
Сочини ёйиб тўшига.

Кўча-кўчаларга тушиб,
Кўпаяверди ямашиб.
Отамлашиб, оғамлашиб,
Жўнаётир юрак пишиб.

Борарди улар мунғайиб,
Нозанинлар сочин ёйиб.
Қолдик дейди биз бесойиб,
Юраклари борар куйиб.

«Ўйилсин Чамбилнинг бели,
Хабарсиздир Евмит эли.

Қайда кетди оталари,
Боғланиб иккала қўли?»

Шундай деб йиғлашиб борар,
Қирқ йигитнинг қизи-ули.

Оллога «ҳув» деган банда,
Қаландарлар кийиб жанда,
Худо, қилма, деб, шарманда!

«Икки қўли боғланиб,
Отамиз кетди қайда?»
Ёш баччалар йиғлаб ётир:
«Армон йўқ кўрсак, деб, зинда».

«Аҳволимиз бизинг энди қалайди?
Отамиз йўқ, манглайни ким силайди?»
Оталарин келишини тилайди,
«Отам» деб тополмай бари йиғлайди.

Алқисса, қирқ йигитнинг хотин, бола-чақалари Чамбилдан чиқиб қараса, қўшиннинг чанги, қораси кўринмади. Юнус пари билан Мисқол пари қирқ йигитнинг хотин, бола-чақалари Чамбилдан чиқиб кетганини эшитиб, [уларнинг] изидан бориб, уларга қараб бир сўз деб турибди:

Кўзингга кўринмас губорсиз чўллар,
Хабарсиз қолибди Евмитда эллар.
Сиздай нозанин қизу ўғиллар,
Йиғлашиб сўлманглар, сиз қизил гуллар!

Беҳабар қоб кетдик ўрдада бизлар,
Изидан тушибсиз хотину қизлар,
Чамбилнинг халқи кўп изидан излар.

Бепилик ёнмайди чироқнинг мойи,
Боқувда етилар арабнинг тойи,
Бандиликда кетмас Чамбилнинг шойи.

Алами ўтмасин сизга зиёда,
Қаён борасизлар пойи-пиёда?

Биёбонда бедов отлар елади,
Насиб бўлса оталаринг келади.

Олиб олдига сизларни кулади;
Чамбил бели қайтиб обод бўлади.

деб. Юнус пари билан Мисқол пари қирқ йигитнинг хотин-бола-чақасини эргаштириб, Чамбилнинг ўрдасига олиб келиб, Мисқол пари дарров пештоққа чиқиб, дурбинини қўлига олиб, қўшиннинг кетидан қаради. Қараса, Шоҳдоршоҳ қўшинларининг олди Асқар тоққа етиб, орти Ҳовдакнинг кўлида кетиб бораётибди.

Энди, икки калима сўзни Гўрўғли султон билан қирқ сардордан эшитинг. Гўрўғли султон билан қирқ сардор беҳушликда, армонда боғланган эди. Кун кечқурун бўлганда Гўрўғли султон ҳушига келиб, мастлиги тарқаб, ён-атрофга қаради. Қараса, оёқ-қўли боғланиб, аравада кетиб боради. Сардорларнинг ҳаммаси биров-бировини кўради. Гўрўғли султон энди Аҳмадхон сардорнинг душманлик қилганини англайди. Шундан кейин у қирқ йигитнинг ҳолини кўриб, уларга қараб, далда бериб, бир сўз деб тургани:

Ҳаво ёғар тоғнинг бели ғуборсиб,
Ботир бўлиб юрасан, тирдоннингга ўқ осиб.
Ботирликда ҳеч ким сенга
Қилолмайди таассуб,
Хафа бўлма, бек Юсуф!

Минган отинг тўриқ ёлдор,
Бошингда дурранг шоли гулдор,
Чамбилда ўзинг амалдор,
Хафа бўлма, бек Холдор!

Минган отинг доғабоз,
Дасторинг гулдан қоғоз,
Заррин қалпоқли бўта кўз,
Эгнингдаги кийган тўн,
Қирқ қиррали машра тоз.
Урушга чиқсанг добилбоз,
Найзанг бор ўн икки газ.
Олидан келса милтиқдўз,
Аралаш бўлсанг қалқонбоз.
Устига ёвлаб борганинга,
Урушолмай бир қиз берган,
Қиймнинг подшоси шоҳ Аббос.

Хафа бўлма, шери-шаввоз,
Қирқ йигит сардори, Аваз!

Марду майдон бўлса турган,
Бундай ишларни кўп кўрган.
Тоғлардан молхўрни терган,
Пешонадан чоқлаб урган,
Хафа бўлмай, шодлаб юрган
[Асад билан Шодмон мерган].

Хизматинг бор бекка боқий,
Бошингда бор тилла тоқи.
Бу ишлар ботирнинг ҳақи,
Хафа бўлма, эй бек Соқи!

Табризнинг тоғлари дўлона боғли,
Куйганлар йиғлайди, сийнаси доғли.
Ҳозирча борамиз қўлларинг боғли,
Асло хафа бўлма бунга, Сопўли!

Барчани ҳал қилган қудратли карим,
Чамбилда қоб кетди Мисқолдек ёрим.
Хафа бўлманг, менинг ого бекларим!

деб Гўрўғли султон қирқ йигитга мардоналик бериб, юрагини тўхтатди.

Алқисса, андин сўнг икки оғиз сўзни Аҳмадхон сардор билан Шоҳдоршоҳдан эшитинг.

— Шоҳдоршоҳ Аҳмадхон сардори чақириб олиб, ундан: Аҳмадхон сардор, агар Чамбилни сенга топширсак қарши чиқадиган яна ким бор у ерда сенга? — деб сўради. Аҳмадхон сардор айтди:

— Гўрўғлининг Балхувон деган шаҳри бор. Балхувоннинг Алимбек деган беги бор. Уша Балхувонда Гўрўғлининг яна қанчадан-қанча сарбозлари бор. Бул сарбозларнинг Ёқуббек деган сардори бор. Балхувоннинг бундан ташқари яна ўн минг уйли эли бор. Чиқса, ана шулар бош кўтариб чиқади.

Шоҳдоршоҳ айтди:

— Алимбек деган бек неча ёшда бор?

— Алимбек ҳозир ўн тўрт ёшда. Узи Юсуфбекнинг ўғли. Отаси, ана, бизнинг қўлимизда банди бўлиб бойлашиб ётибди, — деди Аҳмадхон сардор.

— Ун тўрт ёшли бачча қандай қилиб муҳофаза қиляпти кўрғонни?— деди Шоҳдоршоҳ.

Аҳмадхон сардор унга шундай деб жавоб берди:

— Алимбекнинг олдида битта опаси бор. Отини Оқбилак ойим дейди. Жамоли ойдек тўлган, офтоб юзли, жўра холли, лаби болли, ширин тилли, мўрча белли, теварак юзли, ширин сўзли, нақш олма безли, каклик кўзли, дали дарё созли, саккиз канизли, ўзи жуда нозли қиз. Ишининг хаммасини Алимбекнинг ана шу опаси тўғрилайди.

Шоҳдоршоҳ Оқбилак ойимни кўрмасдан туриб, унга кўнги қўйиб, ҳуриллаб кетди. Сўнгра Аҳмадхон сардорга шундай деб айтди.

— Аҳмадхон, Балхувонни ҳам сенга олиб берсам. Кейин Оқбилак ойимни ўзим олсам, сен шунга нима дейсан?— деди.

Аҳмадхон жуда хурсанд бўлди.

Шундан кейин Шоҳдоршоҳнинг қўшинларини Аҳмадхон сардор бошлаб, Балхувон шаҳрига қараб жўнадилар.

Мисқол пари Чамбилдан туриб бу ишларни дурбинда кўрди; Асқар тоғдан Балхувонга асқар жўнади. Юнус пари билан Мисқол парининг Ултон, Гултон деган иккита канизи бор эди. Кун шом бўлганда, Юнус пари билан Мисқол пари шуларга буюрди:

— Кўчага чоп! Аҳмадхоннинг халқидан ташқари бир одамни топ!— деди.

Канизлар хизматга отланиб, Чамбилнинг Чармгар деган кўчасидан Эрназар подачи деган бир кишини топиб олиб келдилар. Юнус пари билан Мисқол пари ул кишидан:

— Сен ким деган бўласан ва нима хизматдасан?— деб сўрашди.

— Менинг отимни Эрназар подачи дейди. Мен беш юзта пода боқаман, подачиман,— деди у.

— Ҳа, яхши. Бўлмаса эшит. Бугун Арпа чой даштида Чамбилни ёв қамаб, уруш бўлди. Урушда Гўрўғли султон қирқ сардори билан бандига тушиб қолди. Энди ёв қўшини бу кеча Балхувонга бостириб борса керак. Шунга Балхувоннинг беги хабарсиз қолмаса, деймиз Бунинг учун эса биз сенинг остингга Ғиротни берсак, сен дарҳол Балхувонга жўнасанг ва бориб, олдиндан уларга хабар еткарсанг...

Шунда Эрназар подачининг Юнус пари билан Мисқол парига қараб бир сўз деб тургани:

Мард бўлиб майдонда бугун турайин,
Шу хизматни [мен ҳам] сиздан сўрайин,
Ғиротни берсангиз, жон деб борайин.

Тиндирмайман бедов отни еламан,
Ўзим жоним бериб хизмат қиламан.

Ғирот Бўрибойга солса кучин,
Шоҳдоршоҳдан олса ўчин,
Жоним билан мен бораман,
Гўрўғли, қирқ йигит учун.

Алқисса, Ғиротни сошлаб, эгарлаб, подачини совут,
қалқон билан таъмин қилиб, Юнус пари билан Мисқол пари ўз қўллари билан хат битиб, сўнгра уни Эрназарнинг елкасига тикиб берди.

Балхувон билан Чамбилнинг ораси отга бир кеча-кундузлик йўл эди. Юнус пари билан Мисқол пари унга:

— Ярим кечага қолмасдан [хатни] етказиб бер!— деди.
Подачи «хўп!» деб, Ғиротнинг белига миниб, Юнус пари билан Мисқол пари битган хатни қўлига олиб, йўлга тушиб кетаётди:

Сувсар телпак Эрназарнинг бошида,
Чоройнаси ярқиллайди тўшида.
От туёғи тарсиллаб,
Тегар кўча тошига.
Жўнаб кетди подачи.
Арпа чойнинг даштига

«Осмоннинг тарқар булути,
Оч кўзингни шоҳнинг оти.
Чайқалмасин ул эганнинг давлати,
Банди бўлди қирқ йигитман султони.

Мен миндим сендайин тарлон бўзни,
Тез етказиб, топширай ушбу қоғозни.

Жоним Ғирот, кўзим Ғирот,
Сени минган топар мурод.
Еминг новвот, тўрванг банот,
Қўлтигиндан ёзгин қанот!

Ғунонлигинда, жонивор,
Чилтон эгаринг қурган.
Тўрт ёшингда Гўрўғли
Миниб сенинг белинга
Шоҳ Райҳонни қидирган.
Райҳон арабнинг қизин
Олиб келиб Аҳмадга берган».

Тоғларда бор қозон бузар,
Ойна кўлда ўрдак сузар.
Шу созда от ҳайдаса,
Қачон етади Эрназар?

Заҳрини солди подачи
Остидаги Фиркўкка.
Ғирот учиб борарди
Етказмай отган ўққа.

Тўрт оёғи қоққан қозиқ,
Бағри кенг сағриси ёзиқ,
Бадани бор қиздан нозик.

Ойлар қиялаб ботди,
Эрназар тинмай от чопди.
Кўтариб кетиб боради
«Ҳушёр бўл!» деган хатди.

Кеча ярим чоқли бўлди,
Чопар Балхувонга етди.
Ботир тўймайди газотга,
Дехқон тўймайди гўзага.
Таққа тўхтади дол Ғирот
Балхувон дарвозасида.

Эрназар подачи кўзини очиб қараб, Ғиротнинг Балхувон дарвозаси ёнига келиб тўхтаганини кўрди. Эрнарнинг ўзи, гарчи Балхувоннинг номини эшитган бўлса ҳам, лекин ҳали ўзини кўргани йўқ эди. Шунинг учун ҳам у: «Ҳар қалай Балхувон кўргонининг дарвозаси шу бўлса керак!» деб ўйлаб, қамчисининг дастаси билан уни уриб тақиллатаверди. Ҳар кеча [дарвозада] қоровуллар турар эди. Лекин бу кеча улар бу ерда йўқ эди. Йўқлигининг маъниси: яқинчи дарвозада Алимбек бешта-ўнта ўртоқ-

лари билан суҳбат қилиб, шароб ичишиб ўтирган эди. Дарвозабон шуларнинг ашуласини эшитиб, даҳлизда ўтириб эди. Алимбек дарвоза тақиллаганини эшитиб, дарвозабонга қараб бир сўз деди:

Бедов отни майдон, чўлда елгандай,
Олтиндан садоқни белга чалгандай,
Дарвозага шу пайт биров келгандай,
Тур жойингдан, дарвозабон, хабар ол!

Бевақт бўлди, ўзи кечанинг иши,
Тақиллайди дарвозанинг товуши.
Гумоним, келгандай бўлди бир киши,
Тур жойингдан, дарвозабон, хабар ол!

Боғларингда хидра битар бодом,
Дарвозани қоқаётир дам-бадам,
Хаёлимда келгандайдир бир одам,
Тур жойингдан, дарвозадан, хабар ол!

Алқисса, дарвозабон жойидан туриб боради. Бориб, дарвозадан қарайди. Қараса, бир отлиқ дарвозани тақиллатиб турибди. Гўрўғлининг Ғиротининг тағи беш ярим газ эди. Дарвозанинг устидан, отнинг қулоғи андиздек бўлиб кўриниб турарди. Устидаги эғасининг сувсар телпағи ундан ҳам баландроқдан кўринарди. Дарвозабон Гўрўғли султоннинг Ғиротига кўзи тушиб, унинг совлатидан кўрқиб, «қандай бало экан сира!» деб ўйлаб, яхшими, ёмонми, югурикми, чобонми, дўстми ёки душман экаплигини билмади.

Алқисса, дарвозабон бу ишларни кўриб, ақли ҳайрон бўлиб, дарвозани очмасдан, Алимбекнинг олдига келиб, унга қараб бир сўз деб тургани:

Ҳаво аёз, осмон кўк,
Тирдонида бордай ўқ.
Арзим бор сизга, Алимбек,
Шу вақтгача Балхувонга
Бундай одам келган йўқ.

Тоғни туман чалгандай,
Кўзи қонга тўлгандай,
Қувғин кўриб келгандай,

Кейинидан ёв сургандай,
Бировдан ситам кўргандай,

Шаҳрини ёвга бергандай,
Минган оти терлаб кетган,
Дарёга соб ювгандай,
Бошига кун тувгандай...

Келишини билмайман,
Қайси подшо элидан.
Сиёсатидан қўрқдим,
Бора солиб кўргандан.

Ҳазар қилдим кечалаб,
Шундай этиб юргандан.
Келишини билмадим,
Қайдан, қайси кўргондан.

деб дарвозабон Алимбекка кабар қилди. Алимбек дарво-
забонга айтди:

— Ҳов, дарвозабон, нима учун текширмадинг? Қайси
элдан [эканлигини] билмадинг? «Нима иш билан кел-
динг?» деб сўрамадингми, ахир?

Дарвозабон айтди:

— Отидан, сиёсатидан қўрққанымдан, дарвозанинг ол-
дига яқин боролмадим.

— Бўлмаса, дарвозангни очиб бер, кирсин, мен кў-
рай!— деди Алимбек дарвозабонга.

Дарвозабон чиқиб бориб, дарвозани очди. Эрназар
подачи шаҳарга кириб, Алимбекнинг оёғига ўзини ташлаб,
кўришди. Алимбек Эрназар бобонинг ҳолига қараб ҳайрон
қолди. Сўнг бобонинг ҳориб-чарчаганини билди. Олдига
дастурхон ёздирди.

Алқисса, андин сўнг Балхувоннинг беги Алимхоннинг
Эрназар бобони иззат-икром билан зиёфат қилаётган чоғи:

Утар умр, чиқар жон,
Тоғлар қорли, йўл туман.
Таом қўймоқчи Алимхон,
Қадрдоним бобом, деб,
Олдин ёзди дастурхон.

Фидо қилди ул жонини,
Азиз тутиб меҳмонини.

Боз устидан қўяётир
Оқ бугдой ширмой нонини.

Саргаймасин гулдай юз,
Қандай бўлди Чамбил туз?
Хабар олиб келди, деб,
Бобо билан Лайли бўз.

Таом келарди изма-из,
Тақсимчада майда майиз.

Қистов қипти дов Фирот,
Қандай бўлди мамлакат?
«Бобожон енг» деяётир,
Суриб олдига қанду новвот.

Дарди қилди қанча ситам,
Енг деярди бек дам-бадам.
Бачча қўлида тилла жом,
Азизим, деб, келтирарди
Чақилган писта ҳам бодом.

Кўздан тўкмай ёшини,
Минибди Аваз қушини.
Азизим, деб, олиб келди,
Лаъли товоқда ошини.
Боз устидан олиб келди,
Тандири ширбоз гўштини.

Отни майдон аро елди,
Бобо таомни еб бўлди;
Қўлини очиб дуо қилди,
Дастурхонни йиғиб олди.

Хатни кўрсатиб Эрназар
Уни Алимбекка берди.

Отининг ёлин таради,
Баччалик даврин суради.
Хатни ёзиб Алимхон,
Хат бетига қаради.

Қизил гуллар сўлмади,
Ўйин билан машғул бўп,

Бошда меҳнат қилмади,
Чаласавод Алимхон
Хатни ўқий билмади.

Кўп тортди у жабру жафо,
Хатни кўриб, кўнгли хафа.
«Хатни мен ўқий билмадим,
Ўқиб билдир, жон опа!»

Кўзи тўлмай ёшига,
Қани кўрай иним, деб,
Опаси келди қошига.

Ойлар қиблага ботди.
Тирикликда ўйнаб-кулмоқ
Бешгина кун ғаниматди.
Ўқиб бер, деб, укаси,
Опасига хатни узатди.

Қаранг Юсуфбек қизига,
Тикилар қоғознинг юзига,
Таниш хат кўринди кўзига.

Тикилиб қоғознинг бетига,
Ўқиб тушунди Оқбилак,
Мисқолнинг ёзган хатига.

Оқ айилдаги тўқам,
Оқ совут, тўндаги ёқам,
Утириб эдим мен беғам,
Бу хатинг ёмон-хат экан,
Опанг айлансин, жон укам.

Тоғлар боши гарам-тарам,
Тева сочим тўққиз бурам.
Утириб эдим хотиржам,
Ким олиб келди бу хатни,
Опанг айлансин, ширхўрам?

Бино бўлмай кетсин бошим,
Ун олтида бўлган ёшим.
Бу қоғозни ўқиб кўриб,
Қолмади ҳеч ақлу ҳушим.

Ким олиб келди бу хатни.
Опанг сендан, эмикдошим?

Асқар тоғнинг белин туман чалибди,
Чамбилбелни гафлатда ёв олибди.
Шоҳдоршоҳ Чамбилга ногоҳ бостириб,
Аҳмад [сардор] гапи билан келибди.
Аҳмад сардор Чамбилга хон бўлибди,
Гўрўғлиман қирқ йигит банди бўлибди.

Қаторидан узилибди қора нор,
Банди бўпти Чамбилбелда қирқ сардор,
Мисқол пари шундай деб берган хабар.

Хут кирганда тоғни туман чалади,
Мисқол пари ёзгани шу бўлади.
Аҳмад бош бўп, қирқ йигитни ҳайдатиб,
Эрта чошгоҳ Балхувонга келади.

Алқисса, Алимбек опасидан бу хабарнинг мазмунини
ёшитиб, ҳафа бўлиб, қовоғи уюлиб, алами юрагига йиғи-
либ:

— Опа, нима қилишимиз керак энди?— деб маслаҳат
сўради. Опаси айтди:

— Юнус пари билан Мисқол парининг айтганини қил-
санг, қоғозда шундай деб ёзилган: «Алимбек ўғлим, юбор-
ган қоғозим қай палла сенга бориб тегса, шу вақтнинг ўзи-
да ўн минг уйли халқингга от чоптириб хабар бер!
Катта-кичик — бутун халқни Балхувон қўргонининг ичига
олиб, қўргоннинг тўрт дарвозасини маҳкамлаб беркитиб,
олдига қир тўктириб ташла! Қўргоннинг тепасида икки
минг шинаги бор. Ана шу шинакларга сарбозларни ётқи-
зиб, Шоҳдоршоҳнинг қўшинига қарши ўқ узишда давом
этинглар! Мабодо: «қирқ сардор бойланиб, устимга кел-
ганда, мен қараб тураманми?» деб, қўргон дарвозасини
очиб, урушга чиқиб, қўргонни бериб қўйма! Тоғнинг боши
туман, душманни олишинг гумон, асқари кўп ёмон, халқни
сақла эсон-омон!»

Алқисса, Алимбек опасига:

— Бўлмаса Юнус пари билан Мисқол пари айтганидек
қиламиз!— деб сарбозларнинг сардори Ёқуббекни чақир-
тириб келиб, унинг Ёқуббекка бир сўз деб тургани;

Отишганда милтиқ, кўндоқдан, чақиб,
Маслаҳат бер, сардор боши, бек Ёқуб,
Чамбилдан хат келди, мана, кўр ўқиб!

Сизу бизга қиёмат кун келибди,
Бу қоғозни Мисқол пари битибди.
Шоҳ бобомнинг Ғиркўк отини миниб,
Эриазар бобо хатни олиб келибди.

Қуш учганда қанотини ёйибди,
Чамбилбелга душман келиб тегибди,
Аҳмад сардор кечирилмас айб қилибди.

Булбуллар утар гулга,
Хар гап келар кўнгилга.
Қандай хабар берсак элга,
Сардор тушибди қўлга.

Ё чиқамиз майдон чўлга,
Ёки бошласакми ғавго?
Ёки тоққа одам ташлаб,
Отлавамизми ёвга?

От ёлини ўрамизми?
Тақдирда борини кўрамизми?
Қурол-яроғларни ғамлаб,
Олдинга чиқиб борамизми?
Шоҳдоршоҳдай душман билан
Куч синашиб кўрамизми?

Маслаҳат бер, Гўрўглининг сарбози,
Шудир сенга Алимбекнинг сўроғи.

Алқисса, сарбозлар боши Ёқуббек Алимбекка қараб шундай деди:

— Маслаҳат шуки, париларнинг ёзган қоғози бўйича, дарвозаларни очиб, халқни ёв оёғи остида бостиргандан кўра, дарвозага қир тўкиб, душман лашкарига қарши ши-наклардан ўқ узиб ётганимиз маъқул.

— Бўлмаса, сарбозларга хабар қилинг! Дарров шаҳар-нинг тўрт дарвозасига қир тўкиб, беркитиб ташлашсин ва ўқ-садоқларини олиб, шинаклар олдида жойлашиб олиш-син! — деди Алимбек.

Алимбек шуйтиб сарбозларга буйруқни бериб, ўзи қў-лига дурбинини олиб, пештоқнинг тепасига чиқиб, қараб ўтираверди «қўшин қаёқдан келар экан?» деб. Чошгоҳ пал-лада ҳавода чанг чўзилиб, Беш арча тоғидан бостириб келаётган Шоҳдоршоҳнинг қўшинлари кўзга чалинди. Тоғ-лардаги арчалар гул-гул байроқларга тўлди. Алимбек ёв қорасини кўриб, шинакдаги сарбозларга қараб бир сўз деб турибди:

Кўзима кўринди бир бўлак байроқ,
Бири қизил, бири гулгун, бири оқ.
Шинаклардан милтиқларни ўқданг сарбозлар,
Гурим ботиб кўринадиди кўзга Арча тоғ.

Мен билмадим Арча тоғнинг бошини,
Босиб қолди Шоҳдоршоҳнинг қўшини,
Шинакларга ётқизинг минг-минг кишини!

От ёлини Ядра чўлда ўрганлар,
Ўрта ерда қолди бизнинг кўрганлар,
Ғайрат қилинг, ҳарна бўлса, мерганлар!

Бугун ғайратларинг ошган чоғида,
Энаятни душман Арча тоғидан,
Ботирлар, қайтманг ҳеч душман тигидан!

Шундай деди Алимбек мерганларга,
Мерганлар ётишди шинакдан мўраб¹.
Шоҳдоршоҳнинг мингча отли мергани,
Олди Балхувоннинг тирфини ўраб...

Алқисса, Аҳмадхон сардор билан Шоҳдоршоҳ тоғнинг устидан туриб, Балхувонни кўриб, шу мингта отлиқни икка юз элликтадан бўлиб: «тўрт дарвозани ўрайсан!» деб юборган эди.

Шуйтиб [мингта отлиқ] Балхувон қалъасининг тўрт дарвозасини ўраб келди. Лекин улар [Балхувон] сарбоз-ларининг кўргон шинакларидан мўралаб ётганидан хабар-сиз эди. Шинаклардаги мерганлар буларни кўриб, ҳара-кат қила бошладилар.

¹ Мўрааб.

Богларда битар гул-гунчалар,
Тақирлайди тош-кўчалар.
Бари милтигин ўқлади,
Шинаклардаги баччалар.

Пила-пилтани чўғлади,
Симиллаб милтиқни ўқлади.
Қоровулдан об тиклади,
Отмоқчи бўлиб чоқлади.

Тирсакни ерга ташлади,
Милтиқни қўлга ушлади.
Отмоқчи бўлиб нишлади,
Қўлтиққа қисиб қоплади;
Чаккага тутиб жамлади,
Қоровулданни тиклади.

Шоҳдоршоҳнинг қўшини
Қайтмай борувди тикка,
Шинаклардан мерганлар
Бирдан тутди милтиққа.

Ўқлар чиқди тоққа-тоққа,
Шоҳдоршоҳнинг қўшинлари
Йиқилаверди паққа-паққа.

Ўқ отилди потир-потир,
Ярадорлар ағанаб ётир.

Алқисса, андин сўнг Шоҳдоршоҳнинг юборган мингта отлиғи потирлаб ўққа учиб, қолганлари изига қочиб қолди. Шоҳдоршоҳ Аҳмадхон сардор билан ва бошқа аскарбошилари билан келаётган эди. Улар Балхувондан тасирлаб ўқ отилаётганини кўриб, шошилишиб жўнадилар. Етиб келса, юборган мингта отлиғи умақон, чумақон, ёнбош бўлиб, отдан ағанаб ётишибди. Буларни кўриб, Шоҳдоршоҳнинг кайфи қочиб, нашъаси учиб, қошидаги Аҳмадхонга қараб, бир сўз деб қичқириб тургани:

Аҳмад сардор дедим сенинг ўзингни,
Лекин менга айтмадинг сен рост сўзингни.
Шинаклардан ким қўйди сарбозларни,
Нега менга айтмадинг сен чинингни?

Кўрсатишим керак энди кунингни,
Ўлдириб, узиш керак сенинг бўйнингни!
Мен сенга ишониб каттаконимни
Юборувдим, оқламадинг менинг нонимни!

Сарбозлари гайёрланиб ётибди,
Юборган қўшиним териб отибди.
Кўрмайсанми, ҳаммаси,
Қирмизи қонга ботибди?!

Чамбилбелдан бир хабарчи етибди,
Қишлоқдаги халқлар бари кетибди.
Балхувонни, Аҳмад, сендан сўрадим,
Нима бўлса мен оғзингга қарадим.

«Бостир!» дединг Балхувон кўрғонини,
Лек айтмадинг минг-минглаб мерганини.

Мен сенинг гапингни икки қилмадим,
Сенинг дўсту душманлигинг билмадим.
Шу сабабдан Балхувонни кўзга илмадим,
Сиёсат қиб бошқа йўлни тутмадим.

Алқисса, Аҳмадхон сардор Шоҳдоршоҳга шундай деб айтди:

— Шоҳдоршоҳ, мен сенга душман бўлсам, Гўрўғлини қирқ сардори билан сенинг қўлингга банди қилиб берармидим? Сен сўраганингда мен айтган эдим: «Гўрўғлининг бунда қанчадан-қанча сарбозлари бор, лекин сен билан кучи барабар келиб урушадими, урушмайдими — мен бу ёғини билмайман» деб. Лекин сен ўзинг менинг гапларимни ҳисанд қилмай келиб эдинг.

Алқисса, Шоҳдоршоҳнинг барча қўшинлари Балхувон қалъаси атрофига йиғилди. Аммо Балхувон дарвозалари берк бўлиб, ҳаммасига қир тўкиб ташланган эди. Шу вадан Шоҳдоршоҳ қўшинлари ўқ отиб ҳам, от солиб ҳам, удалай олмадилар. Шундан кейин Шоҳдоршоҳ яна Аҳмадбек сардордан:

— Хўш, энди нима қиламиз? — деб маслаҳат сўради. Аҳмадбек сардор ўйлаб туриб шундай деб жавоб берди:

— Ундай бўлса, Балхувон қалъасининг хони Алимбекнинг отаси Юсуфбек бизнинг қўлимизда банди бўлиб ётибди. Биз шуни дорга остириб, урдирайлик. Токи бада-

нидан калтак зарби ўтиб, ўглига буюрса, ўгли дарвозани очтириб берар бизга.

Бу сўз Шоҳдоршоҳга маъқул бўлиб, у оёқ-қўли боғлиқ Юсуфбекни олдириб келиб, унга қараб шундай деб сийсат қилди:

— Юсуфбек, биз сени дорга тортиб ўлдирамиз! Йўқса, ўглиннга айт, бизга дарвозани очдириб берсин!— деди.

Шоҳдоршоҳ шундай деб Юсуфбекни дорга ҳайдатаверди. Гўрўглининг қирқ йигити Юсуфбек сардорни дорга олиб бораётганларини кўриб, қичқиришиб турган вақти:

«Мирғазаблар борар гирдингни босиб,
Кўзу қўлингни боғлаб, ўртага олиб,
Ўлдирадигандай чоғлари осиб,
Бизлардан рози бўл, оға бек Юсуф!»

Ҳаво ёғса, дўлоб бўлиб келар сел,
Олис қолди сабил қолгур Чамбилбел.
Армон билан бойланди-да икки қўл,
Чамбилбелда қолиб кетди қизу ул.

Бизлар билан суҳбат қилиб қанча йил,
Балхувонда оқибатинг бўлди шул.
Юсуф оғам, қирқ сардордан рози бўл!

Атрофингни босиб борар
Энди сенинг ялов, ўқ.
Ичимизда юрганингда
Эди бизнинг кўнгил тўқ.

Дорда ўлсанг, бу дунёда
Қайтиб сени кўрув йўқ.
Қирқ сардордан рози бўлгин,
Энди, оға Юсуфбек!..»

Дунёдан хабарсиз одамнинг боши,
Мард танаси ўртада полвон оши.
Чамбилбелдан бирга келган йўлдоши,
Юсуфбекка етаверди товуши.

Алқисса, Юсуфбекнинг қирқ йигитга қараб бир сўз деб тургани:

Овда, ёвда доим бирга юрганлар,
Чамбилбелда бизман суҳбат қурганлар,
Хафа бўлманг, бизнинг учун мерганлар!

Қани, сизман суҳбат қурган чоқларим,
Рустамдай бўп ном чиқарган бекларим?
Хафа бўлманг асло тақдир ишига,
Кейинимдаги менинг йўқловчиларим!

Қизил гуллар гунчасида сўлами,
Мард йигитлар йиғлагудек бўлами?
Сардорларим, менинг учун йиғламанг,
Йиғлаганман бизга фойда қилами?

Қушлар чуйдик Бол Ҳовдакнинг кўлига,
Чамбил номи кетган кўплар элига,
Аҳмад бойлаб берди душман кўлига.

Насиб бўлса эсон-омон борармиз,
Яна қайтиб бизлар Чамбил белига.
Бошимизга бу кунларни туғдирган
Кўришармиз сотқин Аҳмадбек билан.

Алқисса, Аҳмадхон сардор Юсуфбекка қараб: «Тилингни тортиб юр!» деб, дўқ уриб, кўзи-қўлини бойлаб, дорнинг тагига олиб келиб шайлаб, пастдан туриб таёқ билан пойлаб ураверди.

Ниҳоят, Юсуфбекдан калтак ўтиб, унинг Балхувон кўрғонига қараб айтиб турган сўзининг баёни:

Қўлтигидан каноп ташлаб, дорга осиб,
Аямай саварди Юсуфни босиб.
Калтак зарби ўтиб ахийри жондан,
Юсуфбек жийрилади кўзини очиб.

Бир гап билан тушиб душман кўлига,
Каноп ботиб Юсуфбекнинг белига,
Қичқирди у Алимбекдек улига.

Очилмади боғдаги гул-лолам, деб,
Қолиб кетди давримда кўп чалам, деб,
Чамбилдан айирди олло тоолом, деб,
Таёқ ўтиб нидо қилди Юсуфбек,
Очгин дарвозангни, жоним болам, деб.

Танглайимда қотди қизил тилим, деб,
Аттанг, олис қолди Чамбил элим, деб,
Устун келармикин яна қўлим, деб,
Шоҳдоршоҳдан кўрдим бунда зулм, деб,
Отанг ўлди, оч дарвозанг, улим, деб.

«Армон билан қўлга тушибман ўзим,
Балхувонга термилди икки кўзим,
Отанг учун дарвозангни оч, қўзим!»

Кизил гуллар хазон уриб сўлами?
Йўлбарс отанг азоб билан ўлами?
Кўрғон сўраган ўгли сендай бўлами?

Балхувонда сени қилдим кўнгил тўқ,
Мен ўлган сўнг сенга ғамхўр ота йўқ,
Дарвозангни очгин, ўғлим Алимбек!

Танглайига ёпишди отанг тили,
Таёқ зарбидан қайишди тик бели.

Кўзда ёшим оқаётир лол бўлиб,
Йўлбарс отангга сен ҳам бир хизмат қилиб,
Дарвозангни очиб бергил, ул бўлиб,
Йўқса, отанг ўлар бўлди сил бўлиб.

Келдим банди бўлиб устингга бунда,
Отанг бундай бўлган эмас шарманда.
Сен бек бўлиб ўтириб Балхувонда,
Отанг аҳволини кўргин бу кунда!»

Юсуфбек, дер, бу аҳволим қалайди,
Билмам энди манглайим ким силайди.
Очиб бергил дарвозангни, болам, деб,
Термилиб Балхувонга боқиб жилайди.

«Қуш учган сўнг қанотини ёяди,
Отангнинг боққани сенга зояди.
Ўғил бўлиб очмасанг дарвозангни,
Икки дунёнг [сенинг бирдай] куяди».

Бу савдолар номард Аҳмаднинг иши,
Балхувоннинг кўрғонига етибди
Зор йиғлаган Юсуфбекнинг товуши.

Алқисса, Юсуфбекнинг товуши кўрғонга боради. Алимбек аста пештоқдан туриб қаради. Қараб, отасини бандида кўради. Кўриб, юраги эзилиб идради. Ниҳоят, Алимбек отасини шу аҳволда кўриб, тинкаси қуриб, дарвоза ёнига бориб, қўлига кетмонни олиб, дарвозабонга:

— Оч дарвозани!— деб буюрди. Сарбозлар дарвозага кетмон ура бошлади.

Алимбекнинг опаси Оқбилак ойим ўрдадан туриб, дарвозанинг очилаётганини кўриб, Алимбекка қараб бир сўз деб келаверди:

«От чопилди даладан,
Қутулгин, укам балодан.
Ипакни тенгсинмайди,
Рўмолим гули лоладан».
Чиқиб жўнади қизгина,
Кунгурали қалъадан.

Оқ юзи тиниқ шишадан,
Мунчоғи лол жўшадан.
Чиқиб жўнади қизгина,
Кунгурали гўшадан.

Қош билан кўзлари ёна-ёна,
Юзида холлари дона-дона,
Алимбек олдига равона
Оқбилак ойдек қизгина.

Тақиллаб лаби қотади,
Алимбек олдига етади,
Етиб кетмонни тутуди.

«Сўлдирма мендек гулингни,
Очмагил, укам йўдингни!
Асло душманга бермагин,
Аҳли аёл, юрту элингни!»

Тингла опангнинг зорини,
Очма дарвозанг қирини!
Очиб берсанг, бек укам,
От остида қирасан,
Балхувондек элингни.

Очмагин укам дарвозангни,
Худо дегайман кечалар.
Агар очсанг дарвозангни,
От остида қолиб кетар
Бола-чақа, ёш баччалар».

Алқисса, Алимбекнинг опаси Оқбилак ойимга қараб
бир сўз деб жавоб бериб тургани:

Офтоб бўлмай қизил гуллар,
Опа, ўйлаб кўр, сўлами?
Ҳеч замонда қўрган сўраган
Уғил мендайин бўлами?
Ишонмасанг, ана, қара,
Азоб тортиб отам ўлами?

Юсуфбек деб номи кетган элига,
Отам тушибдикан душман қўлига.
Жойим фидо бўлсин отам йўлига,
Улим лозим бўлди мендай ўғлига.

Хут кирганда губорсиз бўлар дара,
Отам кўриб юрагим бўлди пора;
«Дарвозани оч!» деб йиғлар бечора.

Алқисса, опаси Оқбилак ойимнинг укаси Алимбекка
қараб бир сўз деб тургани:

Опанг зорига қулоқ сол, Алимбек,
Очган билан бек отанга фойда йўқ.
Бойлаб кепти Така-Ёвмит элидан,
Киргизмагин душмани ҳеч бу йўлдан.
Очган билан дарвозани, Алимбек,
Бўшатмайди отангни ёв қўлидан.

Нима бўлса тақдирингдан кўрасан,
Дарвозани очмай туриб берасан!
Дарвозани очсанг, элни, бек укам,
Ёвга бериб, ўзинг қайга борасан?

Алқисса, Алимбек опасининг сўзини маъқул кўриб,
дарвозани очмади. Дарвоза очилмагач, Шоҳдоршоҳнинг
одамлари Юсуфбекни дордан тушириб қайтариб олиб кет-
ди. Шоҳдоршоҳ Аҳмадхон сардорни чақиртириб:

— Аҳмад сардор, дарвоза очилмади-ку, энди нима қи-
ламиз?— деб яна маслаҳат сўради. Аҳмад сардор унга:

— Мен хатога кетган эканман. Асли мамлакатнинг
эгаси Гўрўғли султон эмасми. Шунинг учун биз Гўрўғли-
нинг ўзини осмоқ бўлиб, дорнинг тагига олиб борайлик.
Зора, шундан кейин бизга дарвозани очиб берсалар,—
деди.

Шоҳдоршоҳ билан Аҳмадбекнинг одамлари: «дарвоза-
ни очтириб берасан!» деб энди Гўрўғлининг ўзини дор-
нинг тагига қараб ҳайдадилар. Гўрўғлининг дорга ҳайдал-
ганини кўриб, Балхувон сарбозларининг беги Алимбек-
нинг олдига бориб: «дарвозани очиб беринг, бундан кўра
биз очиқ уруш қилайлик!» деб бир сўз деб тургани:

Қолмасин Гўрўғлининг сийнада доғи,
Гўрўғлини ҳам душман урмоқчи чоғи,
Арзима қулоқ сол, Балхувон беги!

Баланд тоғлар боши бўлар ола қор,
Балхувонда қурилди-да пайкон дор,
Буйтиб ситам кўрган йўқ эди сардор,
Қулоқ солиб, арзим тингла, Алимбек,
Гуноҳ қилмай Аҳмадга бўпти гуноҳкор.

Биёбонда бедов отни елайик,
Гўрўғлига сарбоз бўлмай ўлайик.
Дарвозани очириб бер, Алимбек,
Бу аҳволда қандай қараб турайик.

Хулкар бориб тоғ бошига таянмай,
Хизмат қилиб, Гўрўғлидан аянмай,
Турамизми шуйтиб бунда уялмай,
Дарвозани очириб бер, Алимбек!

Алқисса, Алимбек сарбозлар беги Ёқуббекка қараб:

— Отамни урганда дарвозани очмадим. Энди очсам,
сира бўлмайди. Отам мендан норизо бўлади. Шунинг
учун бурун очсам ҳам энди очмайман дарвозани!— деди.

Қалъадан ташқарида Шоҳдоршоҳнинг одамлари Гўр-
ўғли султонни дорга чиқариб, қийнаб ураверди. Лекин
қалъадагилар дарвозани очмадилар.

Шундан кейин Шоҳдоршоҳ яна Аҳмадбекни чақирти-
риб:

— Гўрўғлини дорга тортсак, дарвозани очиб беради, деган эдинг, қани очмади-ку!— деб сўради. Аҳмадбек:

— Энди бир киши бор. Биз шуни олиб чиқиб, дорга тортиб урсак, агар у «оч!» деса, Алимбек бир дарвозасини эмас, тўрт дарвозасини ҳам очиб беради!— деди.

— У ким?— деб сўради Шоҳдоршоҳ.

— Гўрўғлининг ўғли Авазхон,— деди Аҳмадбек.

Алқисса, Шоҳдоршоҳнинг саккиз мирғазаб билан Авазнинг бошига бориб, бир сўз деб тургани:

«Сенинг учун чиқиб эдим, Авазхон,
Агар билсанг Бошқўтондай элимдан.
Яхшиликча буйруқ бергин қалъага,
Бекорга нобуд бўп кетмай қўлимдан.

Тоғларда бор қозон бузар,
Ойна кўлда ўрдак юзар.
Ўзинга ўзинг жабр қилиб,
Қўлимда бўлма ғариб мазор!

Қурилди, кушанда, доринг,
Бекорга ўлмагин баринг!
Қазилмасин, Аваз, гўринг,
Энди, билгил, қисди шўринг.

Тоғ бошини туман чалди,
Мамлакатни Шоҳдор олди.
Дарвозанинг ихтиёри,
Билгин, Аваз, сенда қолди.

Рангинг қизил гулдай сўлмай,
Дарвозани очир, ўлмай!

Омон қолдирмай жонингини,
Тешмайин сўрай қонингни!
Дарвозани тезроқ очир,
Дарров гапириб чинингни,
Нақ кўрсатаман кунингни!»

Қўймайдигандай ҳушига,
Келиб Авазнинг қошига:
«Очирасан қўрғонни!» деб,
Қилич кўтарди бошига.

Алқисса, Авазхоннинг оёқ-қўли боғланиб, Шоҳдоршоҳга қараб чоғланиб бир сўз деб тургани:

«Майли, Шоҳдор, сабил қолсин ширин жон»
Дея қўрқмай гап бошлади Авазхон.

«Банди қилиб олдинг бизни қўлингга,
Олиб кетмоқ бўлиб бундан элингга.

Банди бўлди сенга сардорлар бари,
Балхувонда қурилди пайкон дори.
Менда эмас бу қўрғоннинг ихтиёри,
Нима қилсанг майли, Шоҳдор, қўрқмайман!

Офтоб бўлса қизил гуллар сўлади,
Қазо етган ерда одам ўлади.
Дарвозани очар ё очмасини,
Қўрғон беги бек Алимхон билади.

Шоҳдорхон, сен кўп очмагин жағингни
Мен қўрқмайман асло сенинг дўқингдан,
Ҳатто қўлингдаги садоқ ўқингдан!»

Алқисса, Авазхондан бу сўзни эшитиб, Шоҳдоршоҳ қошидаги мирғазабларга:

— Олиб бориб дорга торт бунини!— деб буюрди. Мирғазаблар Авазнинг оёқ-қўлини бойлаб, калласига қамчи ташлаб, уни дор тагига қараб ҳайдадилар.

Алқисса, Балхувон аҳли ва унинг барча сарбозлари Авазхонни дорнинг тагига ҳайдаб келганларини кўриб турар эдилар. Шунинг учун халқ ҳам, сарбозлар ҳам Авазхонни камоли яхши кўришларидан, унинг азоб чекишини хоҳламай, дарвозанинг тўрт-беш еридан кетмон солиб юбордилар.

Шунда Авазхоннинг Балхувон аҳлига қичқириб бир сўз деб тургани:

Тоғнинг боши қояма,
Шоҳдор, мени аяма!
Босиб ташла таёқни,
Аваз деб ҳеч суяма!

Осмон аёз, юдуз кўк,
Қулоқ сол гапга, Алимбек,

Сен эдинг бизга кўнгил тўқ,
Дарвозани асло очма,
Бундан бизга ҳеч фойда йўқ!
Бундай ишларнинг нечовин,
Кўрмаган дейсан Авазбек!

Ҳақиқ мунчоқ Сирдарёнинг тошидир,
Отим — Аваз, танам — полвон ошидир,
«Дарвозани оч!» деган номард кишидир.

От ёлини Ядра чўлда ўрганман,
Сардорларман хўп суҳбатда юрганман.
Дарвозани очиб берма, Алимбек,
Шоҳдоршоҳнинг нечовини кўрганман!

Бундайларни Авазхон кўп кўрганди,
Баччалик қиб очиб берма кўргонди,
Шинакларга ётқиз барча мерганди!

Отнинг ёли Ядра чўлда ўрилар,
Бу савдолар пешонадан кўрилар,
Дарвозани очсанг халқинг қирилар.

От чопганда чангга тўлар далалар,
Омон бўлсин Балхувондай қалъалар.
Очиб берсанг дарвозани, Алимбек,
От остида қолар хотин, болалар.

Асқар тоғдан губорсиб кўп чанг чиқар,
Баҳс қилса икки ботир тенг чиқар.
Майли, урса, оқ бадандан қон чиқар,
Дарвозани очмаганинг ўнг чиқар.

Булбул учар гули Эрам боғидан,
Авазнинг ғайрати ошди чоғидан.

Қасд қилиб чиқибди туққан элидан,
Ҳеч иш келмас Шоҳдоршоҳнинг қўлидан.
Аваз кўрқмас унинг асло дўқидан,
Киргизмагил, тўрт дарвоза йўлидан!

Алқисса, Алимбек Авазхондан бу сўзни эшитиб, юра-
ги дадил бўлиб, сарбозларга қараб:

— Дарвозани очманглар! Шинаклардан ўқ ёғдиришда давом этинглар!— деб буйруқ берди. Буни кўриб, Шоҳдоршоҳ яна Аҳмадбекни чақириб олиб:

— Бу, Авазхон деганларинг ўлимдан ҳам кўрқмайдиган кўринади. Энди нима қиламиз?— деди яна.

— Энди, бошқаларини ўлдирсак ҳам бари бир дарвозани очмайди!— деди Аҳмадхон.

Бу ёқдан Шоҳдоршоҳнинг қўшинлари минг-минглаб шинаклардан отилаётган ўқларга қарши бостириб боролмасди. Шоҳдоршоҳ ўз аҳволининг танглигини кўриб, ниҳоят шундай деган қарорга келиб тўхтади:

— Балхувоннинг ҳар қалай анча-мунча вақтга етадиган озик-овқати бор бўлиши турган гап. Бизнинг сафар харажатларимиз эса тугаб боряпти. Шунинг учун, яхши-си, тезроқ изимизга қайтганимиз маъқул. Сен энди бемалол Чамбилга қайтиб бориб, беклигингни қилавер. Агар Алимбек қамалдан чиқиб, сенга даф қиладиган бўлса, сен унда бизга хабар қил, биз тезда етиб келиб, унинг жазосини берамиз!— деб бирин-кетин қўш-қўшхонасини ортиб, карнай-сурнай тортиб, жўнаб кетаверди.

Шоҳдоршоҳ Балхувон атрофидан жўнаб кетгандан сўнг, Алимбек Ёқуббек билан маслаҳат қилди-да:

— Энди мен Шоҳдоршоҳнинг кетидан борай, пайт келса бир иш кўрсатай,— деб, Гўрўғлининг Ғиротини миниб, душман лашкарининг сўнггидан тушди.

Ёқуббек шаҳар халқини йигиб, маслаҳат қилди. Халқ бир оғиздан: «Агар Алимбек кетган бўлса, бизлар ҳам кетидан борганимиз маъқул. Бу ерда хотин, бола-чақани қолдириб, қалъа дарвозаларини яхшилаб беркитиб, қоровуллар қўйиб кетамиз» дейишиб, барча эркаклар сафар тайёргарлигини кўра бошладилар.

Гуллар очди гул-ғунчалар,
Тақирлади кўй-кўчалар,
Чуррак тортиб отланишди,
Қора телпақли баччалар.

Арпа-буғдой бўлар қилтиқ,
Ёмон одам лабзи шилтиқ,
Сарбоз йигитлар тақинар,
Оғзи катта қора милтиқ.

Кўча-кўчада чопачоп,
Йигитликда нима гап?

Устига яна ортаверди,
Гул банди тилла қайқи шоп.

Отларга тортилди айил,
Ботирларга ҳамма қойил,
Урушга деб ортаяпти,
Ўқлари муштдай жазойил.

Адир ерлар жана-жана,
Яратган-ку бошга пана.¹
Мард сарбозлар ортаверди,
Жазойил тўп ва қўрхона.

Тоғ бетини туман чалди,
Балхувон эли тайёр бўлди.
Ёвга яроқ деб ҳаммаси
Қирқлик суқиб найза қилди.

От чопилса қуло-тузлар,
Тайёр бўлиб келдик бизлар.
Тез-тез бўлинг, эй сарбозлар,
Ботир йигит ёвни излар.

Тинмай йўллардан юрайлик,
Шоҳдоршоҳ кейнидан сурайлик.
Ҳайдаб тезроқ биз отларни,
Кечикмай етиб борайлик.
Оға сардорларимизчун,
Жонимиз фидо қилайлик.

Тоғнинг боши туман бўлар, қор бўлар,
Нима бўлса тақдирдаги бор бўлар.
Ботир йигит ёвни кўрса шер бўлар,
Сардорларни ёвнинг қўлига бериш,
Туркман халқи учун ёмон ор бўлар.

Хулкар бориб тоғ бошига таянмай,
Гўрўғлига хизмат қилсак аянмай;
Ёвга сардор берамизми уялмай,
Олтин садоқ қизил қонга бўялмай?

¹ Паноҳ,

Шамол турар гувиллаб,
Қизил байроқ пириллаб,
Балхувондан чиқди чўлга,
Йўлбарсдай эл гуриллаб.

Боғда очилар қизил гуллар,
Ғуборсийди майдон чўллар,
Отланибди оркаш эллар.

Бедовларнинг туғидан
Чуқур бўлиб қолар йўллар.
Кўтарилган чанг-тўзонга
Ғуборсиб қолар кенг чўллар.

Адоқдан турган довуллар,
Қанча бор экан жиғовуллар?
Отини аста ҳайдагани
Қўймай суради ясовуллар.

Сарбозларга кун тувади,
Ҳайда деб ясовул қувади.
Бунча қувасан, дейди биров,
Байталим бўғоз, туғади!

Кемалар қалқиб юзади,
Дарёнинг гулоб гумига.
Қарамайди ясовуллар,
Қайта солади дамига.

Ясовул айтар тезроқ чоп:
Ой ботмасдан йўлни топ!
Ясовулларнинг белида,
Гулбардон тилла қайқи шоп.

Алқисса, Балхувон қалъасининг аҳли сарбозларига
Ёқуббек сардор бош бўлиб, кеч кириб, шом тушиб қолган
бир пайтда Табриз тоғининг бағрига етиб боришди.

Балхувон сарбозлари шу алфозда ёв кетидан таъқиб
этиб бораверсинлар, энди икки қалима сўзни Алимбекдан
эшитинг.

Алимбек Гўрўғлининг Фиротини миниб, олдин кетган
эди. Унинг ғайрати ҳаддан ошиб, шиддати чамасидан то-
шиб, отаси эсига тушиб, шошиб, мард калласи хумдай ши-
шиб, бошига минг хил фикрлар келиб, пишиб, ўзи Табриз

тоғдан нарман ошиб, қоронғида Мозон дарага қараб ту-
шиб бораверди:

Алимбекдек бек бачча,
Олди қоронғу кеча,
Ғайрати кебди шунча.

Қамчи бериб Гўрўғлининг отига,
Эниб борди Мозон даранинг кетига,
Ғирот қарайверди тоғнинг бетига.

Тоғнинг боши жуда баланд, суринди,
Алимбекка битта нарса кўринди.

Алимбек ҳам мергандай бўп мўради¹,
Отдан тушиб, секин унга қаради.
Қараб, битта суворийни кўради,
Кўриб, жуда ҳайрон бўлиб қолади.

Ажаб, бунда нечун ёлғиз юради.
Ким экан у, кечаси от суради?
Қаранг энди Юсуфбекнинг улига,
Абдол найзасини олди қўлига.

Шуйтиб тўсди якка отлиқ кишини,
Ҳеч ким билмас қоронғунинг ишини.

Алқисса, Алимбек кечаси тоғ йўлларида ёлғиз от су-
риб бораётган суворийнинг йўлини тўсиб, унга қараб ўзи-
ча бир сўз деб турган жойи:

Тушганмикин Шоҳдоршоҳнинг қўшини;
Отни қимтиб, ўтди ўраб йўлини;
Ҳеч ким билмас Юсуфбекнинг улини.

Қимтиб ҳайдайверди Ғирқўкдай отти,
Жуда кебди Алимбекнинг ғайрати.
«Ким бўлсанг ҳам ўлдинг энди бунда!» деб,
Олти қулоч абдол қайзани отди.

Ўзи кечанинг иши-да,
Шундай бўлади кишида.

¹ Мўралади.

Олти қулоч абдол найза
Отилди отлиқ тўшига.

Алимбекнинг найзаси
Бориб тўшига етди.
Лекин отлиқ теккизмай,
Найзани маҳкам тутди.

Тўғри келди тоғ йўлидан,
Қўрқмай Юсуфбек улидан.
Тортиб олди найзасини
Отлиқ Алимбек қўлидан.

Тоғни туман чалади,
Кун қиёмат бўлади;
Абдол найзани қайтариб,
Алимбекка солади.

Ўзи кечанинг ишида,
Найза ярқиллаб кетади:
Алимбекнинг тўшига,
Юрагининг бошига
Абдол найза етади.

Аямай найзани уради;
Икки эмчак ўртасига
Ғарчиллаб найза киради.

Минганди тулпор пирокқа,
Найзанинг учи жизиллаб,
Қадалди келиб юракка.

Қаранг Юсуфбек улига,
Дучор кеб зўрнинг қўлига,
Юракка найза кирган сўнг,
«Эна!» дебон ташлади у
Ғирқўк отининг ёлига.

Яра бўлди юрак тўши,
Бу ўзи кечанинг иши.
Адил қулоққа борди,
«Эна!» деган унинг товуши.

Тоғларни туман чалади,
Алимбек зорин эшитиб у
Найзани суғуриб олади.

«Алимбекмисан? Оғам!» деб,
Отдан ўзини ташлайди.
Етиб келиб Алимбекнинг
Бошини суяй бошлади.

Алқисса қоронғуда дуч келган ёлғиз отлиқ Алимбекни танимасдан найза солган эди. Холбуки, у Чамбил боғининг қизил гули эди, Авазхоннинг севган ули эди, отининг Нурали эди. Чамбилни ёв олмасдан аввалроқ улар икки юз муллабачча бир бўлиб, Ҳасанхон уларга бошлиқ бўлиб, Чамбилдан чиқиб кетишган ва бу ердаги тоғларда ов овлаб юришган эди. Кечга томон Нурали бир кийикни отиб эди. Кийик яралиғ бўлиб, йиқилмасдан, тоғ дараси томон қочиб эди. Нурали ал ҳол кийикни қувиб юриб, Алимбекка дуч келиб қолиб эди. Қоронғуда уни танимасдан, шуйтиб найзани солиб эди.

Алқисса, Нурали бек Алимбекни таниб қолиб, унга қараб бир сўз деб турган вақти:

«Фидо бўлсин сенга танда азиз жон,
Кўзинг очиб, қулоқ солгин, Алимхон!
Отамдан бошқага Ғирқўк отини
Бермас эди бобом Гўрўғли султон»

Кўринг энди Нуралининг ўзини,
Кутаётир Алимбекнинг сўзини,
Алимбек очмайди асло кўзини.
«Кўзинг очиб, жавоб бергин, Алимбек,
Нега миндинг бобом Тарлон бўзини?»

Ғалд урдими, Алим оғам, юракди?
Кўзинг очиб гапиришинг керакди:
Нега миндинг Қамбар берган пирокди?

Бобом амир бўлган Чамбил белига,
Қушини чуйдириб Ҳовдак кўлига.
Нега миндинг дол Ғиротнинг белига,
Жавоб бергин Авазхоннинг улига!

Сен ҳам бексан Балхувондай элингга,
Қоронғуда тўғри келдим йўлингга.
Кўзинг очиб жавоб бергин, Алимхон,
Нега Ғирот тегди сенинг қўлингга?!»

Алқисса, Алимбек кўзини очди-ю, лекин ҳеч сўзга келмади. Сўнг Нуралихон Алимбекни олдига ўнгариб олиб, Ғирқўк отни етаклаб, ўзининг қўшхонасига томон кетди.

Нуралихон билан Алимбек бу ёқдан бораверсин, энди икки калима сўзни Ҳасанхондан эшитинг. Чамбилдан икки юз муллабаччага бош бўлиб чиқиб, бу тоғларда ов қилиб юрган Ҳасанхон, иниси Авазхоннинг ули Нуралибекни ҳадеб қайтиб келавермагач: «нега бу шу вақтгача қайтиб келмади экан?» деб, уни қидириб чиқиб кетган эди.

Нуралихон бу ўртада Алимбекни [ўзининг] чодирига олиб борди. Ярасини иссиқ сув қилиб ювиб, қонини тўхтатиб, пича иссиқ сув ичирди. Алимбек бир мунча ўзига келиб, ақли-ҳушини йиғиб, кўзини очиб қаради. Қараса, иниси Нуралихон қошида, тилла жиға бошида кўринди. Алимбекнинг кўзини очганини кўриб, Нуралибек хурсанд бўлиб, энди ундан: «нима гап?» деб савол сўраб бир сўз деб тургани:

Алим кўзини очиб, келди ҳушига,
Бир озроқ яра ебди юрак тўшига¹
Нуралихон ўлтирарди олиб қошига².

Саиднинг моли мовоп,
Куйганинг бағри кабоб.
Нуралининг гапига
Алимбек берар жавоб:

«Эшитиб ол Алимбекнинг сўзини,
Мен қувиб чиқувдим ёвнинг изини.
Балхувон шаҳрида миндим белига
Шоҳ бобонгнинг югурик Тарлон бўзини.

Шўрадан ошади отнинг кокили,
Одамдан зиёд бу сабилнинг ақли,
Кўп гаплардан хабаринг йўқ Нурали.

¹ Тўшидан.

² Қошида.

Чарқиллаб учади чўлларда торчи,
Бобонг отин миниб келди хабарчи.

деб, Алимбек Шоҳдоршоҳ қўшинларининг Чамбил элига ноғиҳон бостириб келганини, Аҳмадхон сардорнинг зулмини ва Балхувондаги ҳангомаларнинг ҳаммаси-ҳаммасини бирма-бир айтиб берди Нуралига. Нуралихон бу гапларни эшитиб, бирдан юраги тошиб, «вой аттанг-а, отам билан бобом Чамбилдан банди бўлиб кетиб, биз бу ерларда хабарсиз қолибмиз-да» деб, бобосининг Ғирқўк отига миниб, ёв яроғини қўлига олиб, икки юз муллабаччага қараб бир сўз деб қичқириб тургани:

«От чопса гумбирлар тоғда даралар,
Ботирларга қор қилмас оз-моз яралар,
Чамбилда ҳам ўқувчи ва ҳамҳужралар,
Эртанггача Алимбекни топширдим,
Ҳарна бўлса эҳтиёт бўйг, жўралар!»

Ғайрат билан миндим Ғирот белига,
Отам билан бобом банди бўлибди
Шоҳдоршоҳдек бир номарднинг қўлига.
Энди хабар тегди мендай улига,
Жоним фидо бўлсин улар йўлига.

Ғиротга мен ачиқ қамчи урайин,
Ёв кетиндан шу кеча (от) сурайин.
Қайда бўлса қувиб етиб борайин,
Имкон бўлса шоҳ бобомни кўрайин.

Хумор кўзи тўлган бўлса ёшига,
Бориб қолсам агар бобом қошига,
Миндирайин имкон бўлса бобомни
Чилтонлар жиловин тутган қушига.

Бир тоғим Асқардир, бир тоғим Болқон,
Нуралихон яғринида қарқ қалқон.
Ўйин солар остида Ғир юз алвон,
Агар келса бораверсин Ҳасанхон!

Қияламай ой ҳеч бориб ботами?
Мен хотиржам ётсам тонгим отами?
Сардорлари кетиб қўли боғланиб,
Мендек ўғли Табриз тоғда ётами?»

Нуралихон шундоқ деб, сўнг кетади,
Табриз тоғнинг нарёғига ўтади.

Чилла кирса, тоғнинг боши бўктар қор,
Отасини бир кўрмоққа интиқ, зор.
«Мен билмайман душман кетган йўлини,
Эганг излаб топгин энди жонивор!»

Ел-қуйруғинг бобо Қамбар силаган,
Қирқ чилтонлар эгарингни улаган.
Қирқ дарвозали Қиём подшоси,
Харидор бўп, ўтиниб, сени Ғиротим,
Ун қиз билан минг туманга тилаган.
Бобом сени шунда сотмоқ бўлганда,
Икки момом «сотмагин!» деб йилаган.¹

Баҳор ўти баҳр олган
Емғир билан офтобдан.
Ҳозиргача қуш ўтмаган,
Бобомнинг Ғиротидан.

Қиём подшоси ёв бўлиб,
Бизга бостириб келганда,
Қайтармадинг Гўрўғлини,
Ғиротим, давлатидан».

Олтин садоғи белига,²
Йўл бошлади Нуралига;
Эниб кетди Ғиркўк от
Табриз тоғнинг чўлига.

Алқисса, Нуралихон тоғнинг чўлига эниб, билмадим,
ақли шошдим, ё ғайрати тошдим, ё ҳаддидан ошдим,
ё калласи шишдим, ёки хаёлида бир гап пишдим, ҳайто-
вур ҳайрон қолиб туриб қолди... Гўрўғлининг Ғиротининг
бошда оғир, пишак юрадиган юриши бор эди. Ғирот шу
юришда юриб кетаверди... Бир палла Нуралихон кўзини
очиб қараса, оқ чодир, кўк чодир, малла чодир тикилган
ер устидан бориб қолибди. Ён-атрофда қўниб ётган аскар
кўп, аравада кўринади замбар тўп. Нуралихон бир ариқ-

нинг ичига тушиб олиб, шундан юриб бораверди. Вақт
ярим кечадан ўтган эди. Қўшин қизиқ уйқуда ётарди. Шу
сабабдан унинг келганини ҳеч ким билмади. Нуралихон
отидан тушиб, ўз одамларини қидира бошлади. Қараса,
бобоси Гўрўғли султон бир аравага боғланиб ётибди.

Нуралихон бобоси Гўрўғли султонни кўриб, унга қа-
раб бир сўз деб тургани:

«Ун тўртда тўлади осмоннинг ойи,
Бепилик ёнмайди чироқнинг мойи.
Бу дунёда бўлиб фарзанд гадоғи,
Оч кўзингни, бобом — Чамбилнинг шойи!»

Бир тоғинг Асқардир, бир тоғинг Волқон,
Ғирот билан Сундис тоғда сизларнинг
Ҳақингизга дуо қилди қирқ чилтон,
Оч кўзингни, бобом Гўрўғли султон!»

Ғиротингни миндим изингдан излаб,
Ғиротинг бошлади бу ерни кўзлаб,
Бобо, отинг олиб келдим мен созлаб.

Номинг кетиб подшоларнинг элига,
Бир гал тушибсан-да Шоҳдор қўлига,
Кўзинг очиб, қаддинг кўтар, султоним,
Созлаб келдим, мин, Ғиротнинг белига!»

Бевақт бўлар ўзи кечанинг иши,
Секин борди қулоғига у дамда
Набирасин «бобо!» деган товуши.

Қаранг энди шоҳ Гўрўғли ўзини,
Эшитди у Нуралининг сўзини;
Пиёладай қилиб очди кўзини.

Муллалар ёзади хатни, алифни,
Кўзи ёмон эди, ойдан голибди.
Кўзин очиб боқса Гўрўғли султон,
Отин миниб невараси келибди:
Гавҳардан садоқни белга чалибди.

Алқисса, Гўрўғли султон оти билан набираси Нурали-
хонни кўриб, унга қараб бир сўз деб тургани:

¹ Йиғлаган.

² Белида.

Миниб келдинг аргумогим — тулпор пирогим,
Уэниг бачча бўлсанг ҳам, йўлбарсдай бор
юрагинг.

Ҳам орқа, ҳам бўкса, ҳамда кўкрагим,
Излаб кепсан, бобонг сендан розидир,
Мен ўлсам мурдама соҳиб дарагим.

Майдон-майдон патирлаб от чопилди,
Отишганда милтиқдан ўқ совилди,
Излаб келган бўлсанг кўнглим топилди.

Бир танам ўртада полвон оши-да,
Аҳмад сабаб бўлди, худо иши-да.
Яратганинг туғи одам бошида,
Бобонг бундайни кўп кўрган киши-да.

Булбулларнинг ишқи ҳар вақт гул бўлиб,
Балхувонда таёқ едик сил бўлиб,
Сен отангни топиб ол ўғил бўлиб!

Қулоқ солгин Гўрўғлининг додига,
Отанг ётир араванинг кетида.
Миндириб ол бобонгнинг Ғиротига,
Чиқориб кет қўшининг бир четига!

Бу йўлни бошлаган тулпор пироғи,
Енган ўхшар отанг ўчган чироғи,
Армонда ўксиб ётир отанг юраги.

Келганингдан хабарсиз қирқ сардори,
Остига тушса шоҳ бобонг тулпори,
Юрагида қолмас эрди ҳеч чери.

Шундай бўлди қодир ҳақнинг фармони,
Топилгандай бўлди дарднинг дармони.
Ғиротнинг белига минса отангнинг
Юрагида ҳеч қолмасди армони.

Алқисса, Нуралихон бобоси Гўрўғли султондан бу сўз-
ларни эшитиб, отаси Авазхоннинг банди бўлиб (ётган)
араваси ёнига етди. Қараса, отаси Авазхон Балхувонда
еган калтакка ҳамма ёғи қон бўлиб, ўзи аравага боғлан-
ган бўлиб, беҳуш ётибди. Нуралихон отасини бу аҳволда
кўриб, унга қараб бир сўз деб тургани

Бевақт эрди — кечасининг иши-да,
Уғли борди отасининг қошига.
Отасини кўриб чунон эзilib,
Икки кўздан ёши кетди тизилиб.

«Офтоб бўлмай қизил гуллар сўлдими?
Бандиликда сизга ситам қилдими?
Чамбилбелга бир фалокат бўлдими?»

Қоматингни кўрдим ёйдай букилиб,
Нордай бўлиб аравага йиқилиб,
Нуралининг кўзидан ёш тўқилиб.

Чирқиллаб учар қалдирғоч,
Қанотлари эрур қийғоч.
Олиб келдим Ғиротни мен,
Бошинг кўтар, кўзингни оч!»

Қаранг Авазнинг ўғлига,
«Мин!» дейди Ғиротнинг белига.

Қарасангиз Авазбекка,
Гап етибди қулоғига.

Аваз жойидан турибди,
Ўғлиман Ғиротни кўрибди.

Созандалар мажлисда созини созлаб,
Ўғил экан келибди (отасин) излаб.
Чечан бўлар шоир тили,
Сўлмасин боғларнинг гули,
Кебди Авазхоннинг ули,
«Ота» деяётир Нурали.

Алқисса, Авазхон қақдини ердан кўтариб, ақли-ҳуши-
ни ростлаб олди. Сўнг ўғли Нуралихонга қараб шундай
деб айтди:

— Уғлим, мен сендан розиман. Мен ҳали ёшман. Сен
бориб бобонгни Ғиротга миндириб олиб кет! — деди. Нур-
алихон отасига айтди:

— Мен аввал бобомнинг олдига топиб борган эдим.
Бобом сизнинг олдингизга келишимни буюрди, — деди.
Алқисса, Авазхон ўғлидан бу сўзларни эшитиб:

— Бўлмаса, менинг бир ўзимни олиб кетганинг билан фойдаси йўқ, чунки қирқ сардор бу ерда қолади. Шунинг учун, иложи бўлса баримизни қутқар!— деб ўғлига жавоб бериб юборди. Нуралихон отасига:

— Ундай бўлса бориб, Ҳасанхон оғамизга хабар қилайин,— деб жўнай кетди.

Кун чалган тоғи-тошга,
Вақт бўлган катта чошқа.¹

Гуриллаб чанг бўлди майдон,
Утаётир неча сойдан.
Чошгоҳда қараса Шоҳдоршоҳ,
Чанг чўзилади ҳар жойдан.

Ғуборсиз тоғларнинг дараси,
Яқинлаб қолганда ораси.
Савағдай бўп кўринади,
Саф тортган қўшиннинг қораси.

Ҳайдаётир якка-якка,
Чанг чўзилади фалакка.
Шоҳдоршоҳнинг кўзи тушди
Қип-қизил бўлган байроққа.

Шошиб қолади Шоҳдорхон,
Қимлигин билмайин ҳайрон.
Суриб келарди изидан
Гўрўғлининг сарбозлари.

Чангиди Табризнинг чўли,
Орлашганди Ёвмит эли —
Устун келгудайин қўли.
Қизил байроқни кўрган сўнг,
Хурсанд бўлди шоҳ Гўрўғли.

Арғумоқ отлар ариллаб,
Абдол найзалар шариллаб,
Гулгун байроқлар пориллаб,
Босиб келишарди гуриллаб.

Чачов юрмай, лўкка-лўкка,
Қайтмай келаётир тикка.
Кўзи тушибди Гўрўғли,
Сарбоз беги Ёқуббекка.

Адир ерлар жана-жана,
От чопилгудай майдона,
Олди етди қўшхонага,
Изи келар яна-яна.

Баланд тоғнинг боши қовдан,
Қайтмас эди қаттиқ ёвдан.
Ҳасан билан Нуралихон
Энаверди Табриз товдан.

Алқисса, Шоҳдоршоҳ Гўрўғлининг бостириб келаётган аскарларига кўзи тушиб, ақли-ҳушидан адашиб, нима қиларини билмай шошиб, Аҳмадхон сардорга қараб:

— Хўш, энди қайси тадбирни ўйлайсан?— деб сўради. Аҳмадхон унга:

— Сени ким Шоҳдоршоҳ дейди? Қўрхонанг бўлса етарли. Аскаринг бўлса кўп. Аравада замбар тўп. Нима учун бунчалик шохасан! Бу ўзинг кўрган Балхувоннинг ўша сарбозларига ўхшайди. «Ёвни қора қўрқитар!» дегандек, у ердаги беклар Балхувоннинг қоракалтак халқини эргаштириб келишаётибди чамаси. Шунинг учун ҳеч қўрқма!— деди.

Алқисса, Шоҳдоршоҳ қирқ йигитнинг атрофига беш юзта қоровул қўйиб қўйди. Орадан бир фурсат вақт ўтди.

Алқисса, андин сўнг ҳар икки томондан аскар йиғилиб, добил урилиб, отлар сурилиб, Гўрўғли султон билан Шоҳдоршоҳ аскарларининг жангга кириб бораётган чоғи:

Аввал бир карнай тортди,
Отлар қозиқда айланди.
Яна бир карнай тортилганди,
Ботир йигитлар сайланди.

Яна бир карнай тортилганди,
Осмон чанг бўб ғуборланди.
Яна бир карнай тортилганди,
Баравар бари отланди.

Байроқлари гулгун алвон,
Ғирот билан Ҳасан полвон
Добил қоқиб келди майдон.

¹ Чошгоҳ.

Данқа-данқа добил уриб,
Ҳасан етди отин суриб.

Отлар майдонда кишнашди,
Сарбозлар найза ушлашди.

Ул у ёндан, бул бу ёндан,
Кечишарди ширин жондан.

Бари келмайин бир ёндан,
Ҳар қайсиси бир-бир ёндан.

Чачов юрмай, тўп бўб борди,
Душман устига кўп борди.

Замбар тўплардан отганда,
Юлдуз учгандайин бўлди.
Майда милтиқдан отганда,
Олов сочгандайин бўлди.
Найзабозлар оралади,
Тўқай кўчгандайин бўлди.

Милтиқ ўқ еб таққа-таққа,
Тутуни чиқди фалакка.
Қарасангиз Ҳасанбекка,
Заҳрини ёйиб Ғирқўкка,
Мавж урган байроқларга
Оралаб кетди у тикка.
Одамнинг кўзи қамашарди,
Дўланадай ёққан ўққа.

Мергандай бўп мўралаб,
Қанча душманни яралаб,
Қизиқиб кетди Нуралибек,
Ола байроқни оралаб.

Милтиғи қўндоқдан чалиб,
Пирлар дуосини ўқиб,
Қўшинларни оралаб кетди,
Бир ёндан сарбоз бек Ёқуб.

Осмон аёз, юлдуз кўп,
Дўланадай ёғар ўқ.

Шу вақтгача Шоҳдоршоҳ
Бундай урушни кўрган йўқ.

Алимбекнинг мингани
Нурали берган Бодомкўк.
Балхувон элига бош бўлиб,
Бостириб келарди Алимбек.

Ҳасан полвон аралашди,
Қирқ сардорга кўзи тушди;
Нуралихонман Ҳасанхон,
Қирқ йигит устига етишди.

Бўлди Рустамнинг савашини,
Ёвдан қайтмайди мард киши.
Нечовнинг узулиб боши,
Ҳасанхоннинг йўлдоши,
Сарбоздан бўлди минг киши.

Отни майдонда ошлади,
Садоқни қўлга ушлади.

Қиличлар яланғочланди,
Қирқ йигитнинг устига
Ҳасанхон бош бўлиб ташланди.

Дуч келган душманларига
Найзани тортиб ташлади,
Қиёмат кунни бошлади.

Ҳар томондан отар эрди,
Қарамас ҳеч Ҳасанхон.
От бостириб ўтар эрди,
Қирқ йигит сари полвон.

Араваларни оралаб,
Отаётир сарбозлар,
Катталарини саралаб.

Қаранг Ғўрўғли элини,
Билар урушнинг йўлини.
Туш-туш ёқдан ечаверди
Қирқ сардорнинг қўлини.

Чанг губорсиб дала чўлга,
Энди қаранг Ёвмит элга,
Қирқ сардорни олди қўлга.

Бўшатиб сардорларини
Отлантирибди барини.
Авазга тўғри қиб Ҳасан,
Гўрўғлининг тулпорини.

Ҳолини билган доноди,
Яратган бошга паноди¹.
Баччани парво қиб боққан,
Билсангиз — ота-энади.

Яхши одамни кўрган сўнг,
Одамнинг меҳри қонади,
Емон одамни кўрсангиз,
Айтган гапидан тонади.
От ёлидан тавоб қилиб,
Ғиротни Аваз минади.

Садоқни олиб қўлига,
Пирларин ёд қиб тилига,
Қаранг Гўрўғлининг улига,
Оралайверди Авазхон
Ёвларнинг ола тўпига.

Босиб боради қирқ йигит,
Тўпини қўйиб кўпига.
Душманлар қочиб борарди
Ола туғининг тубига.

Туғни туғга оширди,
Туғ бекларин туширди.
Бирданига от солишиб,
Мурдани қопдай шиширди.
Шосафиднинг сақкиз ўғлин
Тириклай қўлга туширди.

Қаллани қирқиб, лош урди,
Улганларни ер яширди.

Шоҳдоршоҳга қирқ сардор
Жуда ишини оширди.

Тоғ бетини туман чалди,
Душманлардан кўпи ўлди.

Қочиб, пусиб Шоҳдор қолди,
Навбатни бер, Шоҳдоршоҳ, деб,
Аваз етиб, найза солди.

Найзаси сабодай бўлиб,
Шоҳ йиқилди бовдай бўлиб.

Абдол найза сўлқиллаб,
Ярадор қолди хинқирлаб.

Қомати ёйдай букилиб,
Нечови қолди йиқилиб.

Абдол найзалар суқилиб,
Ярадан қонлар тўкилди.
Шодиёна пўлат добил,
Уст-устига қоқилди.

Шоҳдор бекорга иш кўрди,
Жазм бўлса у қиш кўрди.
Ҳаммаси ўлиб ётгандан,
Қочганларини пеш кўрди.

Шоҳдорга юборган хатига
Пушаймон қилди Аҳмадхон.
Қочиб чиққанди бир четга,
Қувиб етганда Авазхон.

Миниб олиб Ғиркўк отини,
Қарасангиз Аваз мардни,
Бирдан кишлайди Аҳмадни.

Ситам ўтқарган ўзидан,
Аҳмадни айирмас кўзидан.
Қочган билан қутилмасди,
Авазхоннинг у қўлидан,

¹ Паноҳдир.

Қашқа фаранг мерганларнинг ийнидан,¹
Шайтон тушмас Авазхоннинг бўйнидан.
Қочган билан қутуларми Аҳмадхон,
Шариллатиб қувиб етди Авазхон.

Ким кечади номус билан оридан,
Шариллатиб Аваз етди чоридан.

Аваз кетидан етади,
Шошганидан Аҳмад шўрли
Ўзини отдан отади.

Аҳмад феълидан топибди,
Аваз қуйруғин чопибди.
Тортиб қўлини бойлабди,
Домига солиб ҳайдабди.

Эланса² ҳам қўймади
Аҳмадбекни ҳушига,
Чизим ботиб билагининг гўшига,
Аваз қамчи тортиб унинг тўшига,
Ҳайдаб келди Гўрўғлининг қошига,
Пушаймон ер Аҳмад қилган ишига.

«Аваз ботир, эшитиб ол сўзимни,
Шу ўлимдан қолдирсанг-чи, ўзимни,
Оламга тўрт қилма менинг кўзимни,
Ўлдирмай оборсанг мени Чамбилга,
Албатта берайин сенга қизимни.

Бойласанг ҳам майли икки қўлимни,
Лекин бошга солма асло ўлимни!
Чамбилбелга мени омон юборсанг,
Бераман уйдаги даста гулимни»

деб Аҳмадхон сардор Гўрўғли султон билан Авазхоннинг
оёғига бош уриб, зор-зор йиғлайверди.

Алқисса, Гўрўғли султоннинг унга раҳми келиб, Аваз-
хонга қараб шундай деб айтди:

— Авазхон ҳар ким қилса ўзига қилади. Шунинг учун
нима бўлса ҳам буни ҳозирча ўлдирмай, Балхувонга омон
олиб борайлик,— деди.

Алқисса, андин сўнг, Шоҳдоршоҳ билан Гўрўғли сул-
тон урушиб, суришиб, калла ёришиб, Шоҳдоршоҳнинг қў-
шинларидан ўлгани ўлди, қолгани ҳар тарафга қараб қо-
чиб кетди.

Шоҳдоршоҳга кун туғиб, минган отининг бели совиб,
қочганларнинг кетидан қувиб, ушлаганини қўймай, бўғиб
бораверди.

Гўрўғли султонга эса қанча от, қанча яроғ-анжом ўлжа
қолди.

Гўрўғлининг қирқ йигити билан сарбозлари Шосафид-
хоннинг саккиз ўғлини туш-туш ёқдан ушлаб келишди.
Уларнинг ҳар бири: мингтадан саккиз минг аскарнинг
бошлиғи эди. Гўрўғлининг қирқ йигити уларни тутиб ке-
либ, қўл-оёқларини боғлаб:

Булбул учибди гулга,
Қўп нарсалик широлға,
Каттаконларин тутиб қўлга,
Ҳайдайверди Табриз чўлга.

Алқисса, андин сўнг, орадан уч кун вақт ўтди. Гўрўғли
султон кўзининг оқу-қораси, боғдаги очилган гули, Чам-
бил элининг булбули, Ҳасанхон билан Авазхон ули, Нур-
алихон набираси, қирқ йигити, муллабаччалари ва барча
сарбозлари билан, асирларни ҳайдаб Балхувонга етди.
Қирқ сардор учун қурилган дорга Шосафидхоннинг саккиз
ўғлини тортди ва шу билан муроди мақсадига етди.

— * —
— * * —

¹ Эғнидан,
² Ялинса.